
UNIVERSITY OF CHICAGO
44 757 919

UNIVERSITY OF CHICAGO
44 757 919

Crescat Scientia
Vita Excolatur

ספר

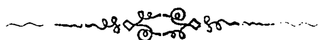
יסודי התורה

מלאכת ר׳ שד״ל ז״ל

יוצא לאור פעם ראשונה

על ידי

שאלתיאל אייזיק גרעבער.

GRUNDPRINZIPIEN DER THORA

verfasst von

Samuel David Luzzatto.

Herausgeber

Eisig Gräber in Przemyśl.

Druck v. Jacob Ehrenpreis, Lemberg 1880

אל הקורא

אמר ישעיה בן לא״א רשד״ל ז״ל.

בהקדמתי לכנור נעים חלק ב׳ הרימותי קולי ואקרא לכל העוסקים בתורה ואוהבי חכמת הלשון באמור להם : אם אתם תעמדו על ימיני לתמכני יש את נפשי להוציא לאור אוצר כל כלי חמדה אשר הניח מר אבי ז״ל אחריו ברכה ; ויענני מקרוב מעיר Przemysl in Galizien החכם המפורסם **שאלתיאל אייזיק גרעבער**, כדברים האלה לאמר „שלח לי מכתב א׳ או מאמר אחד מעשה ידי אביך ואני אביאנו ב״**קבוצת מכתבים**״ שיש בדעתי להפיץ בישראל״. אזי חשתי ולא התמהמהתי לשלח אליו המאמר הזה אשר קרא מר אבי ז״ל בשם **יסודי התורה**, ובחרתי בו מפני שהמחבר עצמו כנה אותו „**מבחר פרי יגיעי**״ ומפני שבהקדמת מאמרו זה הוא מספר תהלות וחסדי אשתו אשר גמלתו טוב ולא רע כל ימי חייה, ואשר בצלה מצא לו מנוח מכל צרותיו, הלא היא האשה היקרה טובת שכל וטובת מעללים אשר גדלתני ואשר אהבתני כפרי בטנה. מרי דברי

J. P.

כבוד אדם יקר אוהב המעלות, חובב לאומתו
ושפתו, מוקיר חכמים וחכמתם, יקר רוח!

בזה אני מכבדו לשלוח לו המחברת הזאת לרשמו
אבל אוצר הספרות לאור ביום הזה, נפשי תקוה
אשר ירצה שמקבל הכבוד, ומן עוד יהי מושל
חסד ישלם לו בעד עמלו כמפעלו. —
מוקירו כגודל ערכו,
המו"ל,

[illegible]

הויים בוויען, אך המ"ע ההוא עודנו באבו נקטף, וגם מר אבי ז"ל נאסף בזית ההיא אל אבותיו, וזר לא קרב עד היום אל מאמר יסודי התורה כי לא נדפסו במ"ע הנ"ל כי אם שני סימנים הראשונים וההקדמה.

אך ראוי לי להודיע כי בשנת תרי"א התחיל מר אבי ז"ל לתרגם את המאמר הזה בלשון איטלקית באופן הנאה ללשון ההיא, והיה בדעתו להדפיסו בשם Giudasimo illustrato parte 2.

וזאת ידעתי הן מן כ"י אשר בידי הן מן אגרתו 13 Aprile 1851 אל תלמידו ידיד נפשו כמוהר"ר הלל קנטוני ז"ל מ"ץ בעיר המהוללה טורין וממשלת תורתו בכל קהלות הקדש שבפיאימונטי. וגם עצתו זאת לא יכול להשלים, אולי מפני הצינצורה אשר בימים ההם היתה מְרַפָּה ידי החכמים, עד שקם אחר שתי שנים בווירצילי מכתב-עתי Educatore Jsraelita שמו, ובו החל להוציא לאור המאמר הזה בלשון איטלקי, ודבריו היו כל כך טובים ונכוחים בעיני בעלי המכתב העתי ההוא עד שנזרו אומר להשמיט מכתביהם מפני מכתביו „להניח מקום פנוי ככל אַוַּת נפשו לגבר חכם בעוז אשר היה שֵׁמְעוֹ בכל הארץ". ואעפ"כ גם בימים ההם רוב המכתב הזה נדפס וכולו לא נדפס, והשאר עודנו בכתובים חתום באוצרות אבי. ולו כולו

בה נהפך לבי בקרבי ועיני תרדנה דמעה כי פתאום לקחה ד׳ מעל ראשי ונפשי מאנה הנחם על כובר האבדה. —

והנה מצד אחר בראותי כי בעתות כאלה הולכים ומתרבים בישראל המשליכים אחרי גום למוד תורתנו הקדושה והפורקים מעליהם עול המצות בחשבם כי הן אבן נגף וצור מכשול לחפצים ללכת בדרכי הציוויליזאציון, בראותי כי אין דורש ואין מבקש על מה אֲדָנֵי המצות ההן הָטְבָעוּ, וכי כמעט רבו מִסַּפֵּר ההולכים אחרי שרירות לבם, המשקרים באמונת אבותם והנכלמים בשם ישראל ומתברכים בלבבם לאמר שלום שלום ואין שלום — — אמרתי אולי יועיל המאמר הזה להראות להם הדרך הטובה והישרה למצוא חן בעיני אלהים והעמים אשר הם בקרבם, ולהתגבר על שונאיהם המתפארים בדבריהם בחרות ובאחות כל האנשים והמבזים בלבבם ובמעשיהם את בני ישראל הדורשים כמוהם בכל נפשם ובכל מאודם את שלום העיר אשר הם יושבים בה.

והנה המאמר הזה נכתב לפי דברי המחבר עצמו בשנת תר״א והיה בדעתו להוציאו לאור כשנשא את אשתו השניה הנ״ל, אך מסבות בלתי ידועות לי לא התחיל להדפיסו כי אם בסיון תרכ״ה במ״ע **בית המדרש** שמו שהיה יוצא לאור ע״י

הקדמה ראשונה.

שמואל דוד לחותנו, הישיש היקר והנכבד, הולך בישרו ירא ה' גדול בתורה, בחכמות ובלשונות, מעלת החכר ר' רפאל ברוך בכמוהר"ר יחיאל בנימן סגרי זצוק"ל, שלום ושלוה, ששון וחדוה, מעתה ועד עולם

אבי אבי!

אתה אשר זה שלשים שנה לשון אשכנז ולשון רומי למדתני, אתה אשר מאז והלאה אהבתני וקרבתני; אתה אשר גִדַלת וחנכת שלש בנותיך לאות ולמופת בחכמה וביראת ה', אהבת חסד והצנע לכת; אתה אשר נתת בחיקי את בלהה בת-שבע אשר למעלות מדותיה אין ערוך זולתי באחיותיה; אתה אשר במשך ימים ושנים שָׂבַעְתָּ עמי מרורים, וכום התרעלה שתית עמי, במחלתה הקשה ממות; אתה אשר בכל ימי הרעה עזרתני ונחמתני, ובך ובכל בני ביתך ברוכי ה' עזרה בצרות מצאתי מאד אני ואשתי וכל זרעי; אתה אשר בעלות הַצְּדֶקֶת השמימה חמלת עלי ועל ילדי, ותתן את לאה למלא מקום אחותה, ולהיות לאם לילדים אשר זה ימים ושנים כבנים היו לה: לך אביא היום תשורה את מבחר פרי יגיעי, הלא הוא מאמרי יסודי התורה.

נדפס מי יודע אם יש אחד מני אלף שיזכור מה שיצא מפוזר ומפורד זה כמה שנים במ"ע ובלשון בלתי ידועה לרוב האנשים העוסקים בתורת ד׳ בכל ארצות העולם ? אחת היא על כן אמרתי עת לעשות לד׳ ולהוציא לאור את הספר היקר הזה המלא על כל גדותיו חכמה ומוסר ויראת ד׳, יראו ישרים וישמחו ועולתה קפצה פיה.

ואשים קנצי למלים בהודיעך, הקורא הנעים, כי בקרוב יצא מתחת מכבש הדפוס „לוח מאמרי שד"ל הנפוצים במכתבי העתים או בספרים שונים" וכי אם לא המצא ימצא בעיר אחרת מי שיתנדב להדפיסן יש ג"כ את נפשי למהר להפיץ בישראל מבחר אגרות רשד"ל.

פאדובה בעשירי לחדש שבט **תר"ם** לפ"ק.

לא הייתי נפתה אחריה, לולא הפגעים אשר עברו על ראשי. המה הראוני באצבע כי שוא חכמת אדם, ובטחוננו בשכלנו להצליח את דרכינו משענת קנה רצוץ הוא, ולא נשאר לנו תקות טובה, זולתי בתענוג מעשה הטוב והחסד והאהבה, כי הנאת בקשת טובת רענו, ותענוג אהבת זולתנו, אין דבר שיחטפם מידנו.

ואז מדי הגותי בס' התורה ובכל ספרי ירושת קהלת יעקב, ראיתי כי כלם אבן פנתם לחזק בלב האדם מדת החמלה והאהבה, ולהרחיק הבטחון בכחנו ועוצם ידנו, ולתלות בטחוננו בהשגחת האל, הנמשכת לא אחר התבונה, אלא אחר הצדקה והחסד ותמימות הלב. זאת היא החכמה האלהית, ראשה בדברי משה, וסופה בדברי רש"י ותלמידיו, ע"כ קראתי שמה יודאיזמוס

אז החלו עיני למצוא מום ודופי בקצת גדולי חכמי ספרד, אשר מגפן יון גפנם, ושפכתי את שיחי לפני בני עמי, והייתי שלא ברצוני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ. נשיתי ולא נשו בי, כליתי כחי למלא משאלות אנשים אשר לא ידעתי, לעבד נמכרתי ולא במחיר, וכלם מקללוני. ואולם האש העצורה בעצמותי היא עמדה לי, ושמתי פני כחלמיש, ואדע כי לא אבוש, כי האמת והצדק (בחיי או במותי) יפתחו לעצמם פתח בלב בני האדם.

לך אתנהו, כי לך יאה, כי כוס חמת ה׳ אשר עברה עלי ועליך, היא אולי היתה סבה גדולה לפקוח עיני, ולהכשירני להכיר האמת בענינים ההמה; ואתה אשר היית עמי בסבלותי, לך אכול בשמחה עמי הדבש הזה אשר רדיתי מבטן תלאותי.

אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו.

בכל לבבי אברך את ה׳ אשר משך כמה שנים הכביד ידו עלי, וביד חזקה הבדילני מן התועים, הנפתים אחרי כחם ועוצם ידם, ושוכחים הכח העליון, אשר כל כחותינו בידו כחומר ביד היוצר. המה ישאו קולם ירנו בגאונם: בכח ידנו עשינו, ובחכמתנו כי נבונונו, ונסיר גבולות קדמונים, ונחדש יום יום פליאות חכמה, ונשעבד תחת ידנו הטבע וכל כחותיו, הראשונים כחמורים ואנו כבני אדם; כי לכך נוצרנו, להשלים את שכלנו, וכל המרבה להשכיל הרי זה משובח, ולפי שכלו האדם מושגח, ואחר השכל נמשכת ההשגחה (מורה, חלק ג׳ פרק י״ז י״ח), ולפי רוב השכל כן תרבה ההצלחה, ובברכה מה הוא אומר, ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה׳ עמו (הלכות דעות פרק ה׳). זו היא החכמה האנושית, אשר ירשנו אותה מחכמי אטיני, ואני קראתי שמה אטיציזמוס. ומי יודע אם גם אני

הקדמה שניה

אמר שד"ל האגרת הזאת לחותני ז"ל כתבתיה בשנת תר"ב (1842), ומאמר יסודי התורה נכתב שנה או שנתים קודם לכן, והיה בדעתי להוציאו לאור עולם קודם חתונתי (שהיתה ביום כ' כסלו תר"ג), ולסבות בלתי ידועות לי עתה לא נדפס עד היום, וגם לא הוספתי מאז והלאה להניף ידי עליו להשלימו, ולהתחיל שאר החלקים הראויים לבוא אחריו. והנני מוציאו עתה כאשר הוא, כי אמנם גם כי עברו עלי יותר מעשרים שנה, הנה כמחשבותי אז כן מחשבותי עתה בעקרי החכמה והאמונה.

וגם ידעתי כי קצת מדברי האגרת הזאת לא יתקבל בלב רוב הקוראים, וזה מפני שהרואה ויודע כמה מציאות גדולות וטובות המציאו ב"א בשכלם ותבונתם, יקשה עליו מאד להאמין כי השכל והתבונה לא לעזר ולא להועיל יהיו לטובתו ולהצלחתו, וע"כ מלא לב בני האדם בהם לעשות רע, כי הרשע אומר בלבו בכח ידי אעשה, ובחכמתי אנצל מכל עונש ומכל מקרה רע.

מתי נראו בעולם מציאות גדולות כאשר בדור הזה? האם אחרי כל אלה נתמעטו המלחמות,

אז החלותי לדרוש ולחקור את משפטי תורת משה, ולהתבונן ביסודותיהם, וכתבתי המאמר הזה, והוא מלבד שאיננו שלם בכל חלקיו (לרוב התלאות ושאר הטרדות אשר סבבוני), הנה כלו איננו רק חלק אחד ממלאכה גדולה מאד, המקפת כל חלקי היודאיזמוס בכל דורותיו, ובכל דור החקירה נחלקת לשני חלקים, חלק הצווי וחלק הספור; והמאמר הזה איננו כולל רק חלק הצווי מתורת משה לבדה, וחלק הספור כבר ביארתיו לתלמידי בפירושי לספר בראשית. ושאר חלקי המלאכה לא אחדל מעבור בהם לפי כחי ולפי רוב טרדותי ; ואם אחרים יקדמוני, כמוצא שלל רב תגל נפשי.

אתה עתה ברוך ד׳, אבי אבי, כאשר הגעת עד קרוב לגבורות, כן תוסיף ותאריך ימים ושנים, דשנים ורעננים, יותר מן הראשונים ; ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום, כנפשך וכנפש הכו״ח פה **פאדובה** היום **טוב לי כי ענֵתי** למען אלמד חקיך לפ״ק,

תלמידך, ידידך וחתנך

שד״ל.

אין פחד אלהים לנגד עיניו, חדל להשכיל להיטיב, ואומר (שם י״ד) לראות היש משכיל דורש את אלהים, ואומר (שם צ״ו) ויאמרו לא יראה יה וגו׳, בינו בערים בעם וכסילים מתי תשכילו, ובתורה כתוב: לו חכמו ישכילו זאת וגו׳, איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם, הרי כי מה שהיו קוראים חכמה והשכלה היה כולל גם האמונה באלהים ובהשגחתו בתחתונים. לפיכך יפה קראו בלה״ק להצלחה בשם השכלה כי המשכיל בימים ההם היה ג״כ מאמין בהשגחה, והיה מחשב אותה בכלל הסבות אשר כח בהן להביא טובה או רעה, ולפיכך הי׳ נשמר מעשות מה שהוא רע בעיני האל. אבל בדורות האלה (וגם בימי הרמב״ם) ההשכלה איננה כוללת האמונה, וגם מי שאין לו אלוה, או שאינו מודה בהשגחה, נקרא משכיל וחכם, ולדעת קצת הוא לבדו חכם ומשכיל, וזאת היא ההשכלה אשר לפי דעתי אין בכחה להצליח האדם. אבל חקירת ענין ההשגחה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ואין כאן מקומה. רק לבלתי יתפאר עלי המתפלסף, ראש מלין אומר, והוא כי לפי דעתי המאמין לפי תומו בהשגחה תדירית, המחדשת פעולותיה בכל שעה, לא הפסיד (אף על פי שלדעת הרמב״ם מי שעושה את אלהיו משתנה, אין לו אלוה) ומי שאחרי חקירות עמוקות מאמין כי פעולות ההשגחה המתחדשות בכל שעה,

הרציחות, הגנבות, העניות והדלות, והתחלואים, והקנאה והשנאה והנאנחים, והנאנקים, והמתים בלא עתם? ואם יאמר לי אדם, אתה אם כן מואס השכלה ושונא החכמה? — אשיבהו: מתחלת ילדותי ועד הנה אהבתי החקירה וההתבוננות, למען מצוא את האמת, ולהבין הנעלם, ולהכיר השקר והטעות, ומן בקשת האמת לא יחדל לבבי מימי, אך מימי לא אהבתי ולא אהב ההשכלה בעבור תועלתי, וכדי להרבות טובתי והצלחתי, כי האמנתי ואאמין כי אין חכמה, ואין תבונה, ואין עצה, שיהיה בכחן להציל האדם מכל צרה וצוקה, ולתת לו הצלחה קיימת. ואם יוסיף הטוען ויטעון: והלא בלשון הקדש קוראים להצלחה בשם השכלה, הרי מבואר כי ההצלחה תלויה בהשכלה ובתבונה לזאת אשיב: יש השכלה, ויש השכלה.

הקדמונים, בין מישראל בין מאומות, היתה בלבם אמונה חזקה בהשגחת האל (או האלילים) והמשכיל אצלם, והוא האיש העושה מעשיו בישוב הדעת ובהתבוננות, כשהיה חוקר איך יפול הדבר שהוא בא לעשות, לא היה מונה ושוקל התולדות הנמשכות לפי מנהגו של עולם לבדן אבל היה מביא בחשבונו גם השגחת האל (או האלילים), ומי שלא היה חושש להשגחה ולא היה פחד אלהים לנגד עיניו, לא היה נחשב לאיש חכם ומשכיל, ולפיכך המשורר אומר (תהלים ל"ו)

יסודי התורה

א.

הריליגיאן היתה לבני ישראל למורשה מאבותם אברהם יצחק ויעקב, ולא למדו אותה ממשה, כי הנה משה בבואו אליהם אמר להם: ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם. ומה היתה הריליגיאן ההיא? משה לא הודיע ענינה בפירוש, כי לא הוצרך לבאר אותה לבני דורו, כי כבר ידעוה; אך לתועלת הדורות הבאים שם לפנינו תכונתה בכתבו קורות אברהם יצחק ויעקב ובניו. מתוך ספור קורותיהם אנחנו רואים כי היו מאמינים באל יחיד קונה שמים וארץ, שופט כל הארץ, מגן ליראיו ומשלם להם שכר טוב, ומשיב לעושי הרעה כמעשה ידיהם. משם אנחנו רואים שהיו מאמינים באותות ובמופתים, ובמלאכים, ובנבואה, ושהיו נותנים לבם באיזה מקום יהיו נקברים (נראה מזה שהיו מאמינים בהשארת הנפש ובתחיית המתים). אנחנו רואים אותם מתפללים לאל בעת צרתם, וגם בעד אחרים (אברהם בעד אבימלך), והיו נודרים לו נדרים, ובעת הצלתם היו מודים לו ומקריבים לפניו קרבנות. דרך ה' שהיה אברהם מצוה את בניו ואת ביתו אחריו היא: לעשות צדקה ומשפט (בראשית י"ח י"ט) א).

א) דרך ה' שלמד אברהם לבניו איננה (כדעת הרמב"ם הלכות דעות פרק א') הדרך הממוצעת שלמד אריסטו. דרך אריסטו היא דרך השכל והחשבון ומגמתה טובת עצמנו, והשגת הכבוד מן בני אדם; ודרך אברהם היא דרך האהבה והחסד, ומגמתה טובת זולתנו, והפקת רצון מה'. והרמב"ם עצמו ראה כי הדרך הממוצעת איננה דרך התורה והנביאים וחכמי ישראל, ולפיכך אמר (בפרק

מסודרות הן ברצון הבורא מששת ימי בראשית, ושאמנם התורה דברה כלשון בני אדם, גם הוא לא הפסיד.

וסוף סוף, העקר הגדול אינו אלא לדעת כי העולם נעשה בכוונת מכוין ובחכמה נפלאה, וכמו שיצירת הגופות היתה בחכמה אלהית, כן הטובות והרעות הבאות עלינו תלויות בחכמה האלהית, ולא במקרה, ולא בהכרח קדום בלי ידיעה ורצון, והרשע האומר מי ארון לי הוא מטעה את עצמו, ומפלתו מסודרת בדרך טבעי, אך היא נעלמת ממנו עד יום בואה, והצדיק ישועתו מוכנת לו ג״כ בדרך טבעי, וגם היא בלתי ידועה לו עד בוא עתה, כל זה בדקתי ונסיתי, וחקרתי וראיתי, והתבוננתי, והאמנתי ושאננתי ונאמנתי ורעננתי, ונרכיתי ולא נטחנתי, ונשטנתי ולא הוקטנתי, ובד׳ נשענתי ולא צענתי, נער הייתי גם זקנתי.

פאדובה ל׳ ניסן תרכ״ה.

אלילים. צוהו על המילה, וזו לבדה היתה בריליגיאן ההיא, מצוה מן השמים (ג). אחר זמן החמירו בני ישראל על עצמם לבלתי אכול גיד הנשה, לזכר המאורע והנס שנעשה ליעקב אביהם, אשר אז נקרא בשם הכבוד ישראל.

ג׳

הריליגיאן הזאת היתה דים לבני ישראל כל זמן שלא היו אלא משפחה אחת, אך כאשר נהיו לגוי גדול, והגיע הזמן להביאם אל הארץ אשר נשבע ד׳ לאבותם לתת להם, ראה ה׳ כי צריכים היו לתורות ולמשפטים, וללימוד והדרכה ישרה, אם לתקון המדות, להצלחת החברה, ואם להתמדת

שאר בנים, מעורבת בין האומות. ור׳ יהודה הלוי (כוזרי ד׳ כ״ג) היה מאמין כי פזור ישראל בגלותם הוא מסודות ההשגחה ושהוא לתועלת העמים כלם — הכוונה הזאת האלהית מתקיימת והולכת מעט מעט במשך הדורות. ואם יאמר אדם כי הנוצרים עובדי ע״ז הם (כדברי הרמב״ם בהלכות מ״א פ׳ י״א ה״ז בדפוסים עתיקים וז״ל: אבל הנוצרים עובדי ע״ז הם, ויינם אסור בהנאה), נשיבהו שאין זה אמת, וכן היתה אמונת רש״י שאינם עובדי ע״ז (טור יורה דעה סי׳ קמ״ח).

ג) ידענו כי גם המצרים היו נימולים (ירמיה ט׳ כ״ה), ורחוק הוא לומר שלמדו זה מאברהם; וכ״ל כי מתחלה היה מנהג המצרים שהכהנים לבדם ימולו, וה׳ צוה את אברהם שימול כל זכר, על דרך ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, וכמו שמפרש והיה לאות ברית ביני וביניכם, כלו׳ שהמילה היא סימן התקשרות ישראל עם אלהיהם, וסימן גדולה ופרישות מהמון בני אדם, וזה טעמו הי׳ המכוון במילת כהני מצרים; ואחר זמן אולי פשטה המילה בין המצרים גם בהמון. וסנכוניאטון הכנעני כתב כי אחר שבא רעב ודבר, Chronus הקריב לאביו Uranus את בנו יחידו, ונימול, וצוה לכל אנשיו להמול; ונראה כי ספור זה נמשך מספור קורות אברהם (שמל את ביתו ועקד את יצחק יחידו), שנשתבש ביד הכנענים.

ב.

ואחר שאברהם בתבונתו וביושר לבבו עזב אלילי אבותיו והאמין באל יחיד, בחר בו ה' ונגלה לו, וברך אותו, וכל זה למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה', כלומר לא בחר בו בעבור עצמו בלבד, אלא כדי שיהיה אב לעם קדוש ב). וכדי שלא יתערב זרעו בשאר העמים עובדי

הנ"ל) כי חסידים הראשונים היו מטין דעת שלהן מדרך האמצעית כנגד שתי הקצוות: א"כ מכין לו לגזור אומר בפרק הנ"ל כי השמות שנקרא בהם היוצר (רחום וחנון ארך אפים ורב חסד, צדיק, קדוש, ישר וזולתם) הם הדרך הבינונית, והיא דרך ה' שלמד אברהם אבינו לבניו? ונמא לא אמר כי השמות ההם ודרך ה' הכוונה בהם דרך החסידות ולפנים משורת הדין? היתכן שהתארים ארך אפים ורב חסד וקדוש יורו על הדרך הבינונית? — והסתכל כי הוא הזכיר בכלל תארי האל גם גבור וחזק, ועשה זה מפני שהפילוסופים הכניסו במעלות המדות גם מדת הגבורה *(fortitudo Stärke); אך גבור וחזק הנאמרים בבורא לא נאמרו על דרך חנון ורחום, כדי שנשתדל להדמות אליו במדות ההן אך נאמרו בעבור תהי' יראתו על פנינו, ובעבור יהיה בטחוננו בו אמיץ ושלם; ומעולם לא אמרו חז"ל מה הוא גבור אף אתה היה גבור, מה הוא חזק אף אתה היה חזק, כי זה לא יהיה אלא לחוק והיתול, שאם נקח החוזק והגבורה בהוראתם הראשונה, כל אדם יודע כי לא יתכן שידמה כחו לכח הבורא, ואם נקחם בהוראתם השאולה (איזהו גבור הכובש את יצרו), היש לבורא תאוות ויצר הרע?

ב) כוונת ההשגחה האלהית בבחירת העם הזה לא היתה לתועלת העם הזה לבדו, אלא לתועלת העמים כלם, המפורסמת בנביאים, כי מציון תצא תורה, וכתתו חרבותם לאתים וגו' (ישעי' ב', מיכה ד'). כי אמנם אלהי ישראל איננו אלוה מיוחד ופרטי להם, אבל הוא אלהי כל בשר, וכל העמים הם בניו; כך היתה אמונת ישראל בכל הדורות, וכך היתה אמונת רש"י שפירש איך אשיתך בבנים (ירמיה ג' י"ט) בתוך

---

*) פתרון המלות והמאמרים משפות צרפת ורומי אינם מאת המחבר. **המו"ל.**

הטבע ולא למעלה מן הטבע, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא; כי מדת החמלה היא שכר לעצמה, כי החומל כואב בכאב רעהו, ולא ישקוט עד אם יחבוש את שבר רעהו ומחץ מכתו ירפא.

ו

חכמי יון, ושאר הפילוסופים ההולכים בעקבותם, בקשו חשבונות רבים ליסד תקון המדות על יסודות אחרים חוץ מזה; אך קול דברים הם משמיעים, ופרי טוב בל יעשון.

ז

מהם בקשו ללמד לאדם כי רדיפת התאוות איננה הצלחה קימת, אך הוא טוב מדומה ואובד, וגורם צרות ומכאובות; וזה אמת, אך ידיעת הדבר הזה אין בכחה להגביר את האדם על תאוותיו, כי להבת התשוקה לא תתן אותו (ובפרט אם הוא בימי בחורותיו, ואם מזגו חם) לחשוב בלבו מה יהיה אחרית הדבר; ויש ג"כ רבים שעם היותם יודעים כי בדרכם אשר הם הולכים עליה לא ישיגו שלות השקט ומנוחת הנפש, אעפ"כ חיי שאון מהומה וסערה מעורבות בתענוגים ומלאוי התשוקות נבחרים בעיניהם מחיי שקט שאין בהם לא סערות ולא תענוגות גדולות; ותוכחות חכמה לא לעזור ולא להועיל להם, אחרי אשר באמת לא עשה ד' את כל בני אדם על תכונה אחת, ולא גזרה חכמתו שיהיה ענין אחד ומצב אחד טוב ונעים בעיני כלם, וכמו שלא יתכן שיהיו כל בני אדם בעלי אומנות אחת, כן לא יתכן שיהיו כל בני אדם בוחרים בהנהגה אחת, וכמו שיש בוחרים לשבת על היבשה ואחרים בוחרים להיות רוב ימיהם בים הגדול, וכמו שאלה אוהבים לשכון לבטח ושלום מסביב ואלה ישישו לקראת נשק וישמחו לקול תרועת מלחמה, ככה

הריליגיאן, לבלתי יעזבוה וידבקו בדרכי הגוים אשר סביבותיהם, או ישארו בלי ריליגיאן, על כן נתן להם התורה הזאת אשר שם משה לפני בני ישראל.

ד

האמצעיים אשר בחר בהם ד' להשגת שתי התכליות האלה הם, אחד מיוחד לתקון המדות, ושנים לתקון המדות ולשמירת הריליגיאן יחדו; והם שלשת יסודות תורת משה.

ה

היסוד הראשון, והוא האמצעי המיוחד לתקון המדות, היא החמלה. מדת החמלה הטבעה באדם מתחלת יצירתו, והיא בו שרש האהבה והחסד והיושר (ד) והיא לבדה המביאה אותנו לעשות מעשים טובים שלא על מנת לקבל שכר, לא בדרך

ד) החמלה אשר היא שרש האהבה והחסד, היא ג"כ מקור לאהבת הצדק ושנאת החמס; כי כמו שיכאב לבנו אם נראה בן אדם נגוע ומוכאב, כן יכאב לבנו אם נראה אדם אחר מכה ומצער אותו (אם לא שקדמה לנו אהבה לזה ושנאה לזה), ולפיכך אנחנו בטבענו (כשאין שם סבות פרטיות) מתעבים החמס, ואוהבים שינתן לכל אחד חקו, כי כל בני אדם שוים לנו, ואהבתנו וחמלתנו לכל אדם הבלתי נודע לנו מלפנים, אחת היא בשוה. גם החכם המפורסם Heineccius (בהקדמתו לספרו Elementa Juris Naturae et Gentium) כתב כי לדעתו כל חכמת המשפטים והתורות בין איש לאיש ובין עם לעם, נמשכת מן האהבה הנטועה בנו לזולתנו: Ex eo (amore) solo, tamquam limpidissimo Fonte, totum Jus naturae et gentium prono alveo fluere censeo. Aus dieser (Liebe) allein glaube ich, fließe wie aus einem klarsten Born das ganze Recht der Natur und der Völker in breitem Bette,

מחשבתו הוא הטוב לו? אחרי אשר עקר למוד מוריו אינו אלא שידרוש טובת החברה בעבור תועלת עצמו.

ט

ואחרים תקעו יתדם בשווי כל בני אדם, באמרם מה שהוא מותר לראובן ראוי שיהיה מותר גם לשמעון, כי שניהם בני אדם, אין יתרון לזה על זה ; א"כ אם הגנבה והגזלה והרציחה מותרות לראובן ראוי כמו כן שתהיינה מותרות לשמעון ; וכל עוד שיודה ראובן שאין המעשים ההם מותרים לשמעון, ראוי ג"כ שיודה כי גם לו אינם מותרים אם לא שיוכיח במישור כי אין שמעון אדם כמוהו. וגם זה אמת, אך אין שע־י התשוכה נעולים בפני יצר הרע ; כי הנה כן יאמר נבל בלבו : השווי הזה חזיון שוא הוא, כי הטבע הבדיל בני אדם זה מזה במדת כחם ובמדת שכלם, ואחרי שרצה הטבע שאהיה אני גבור וחברי חלש, אני חכם וחברי סכל, נמצא כי כן הוא רצונו שיהיה גורלי טוב מגורלו, ומעולם לא הי' רצונו שגורל אחד יהי' לשנינו ; אם כן אם אני אגנוב ואגזול אותו ואתגבר עליו בכל מה שיזדמן, אינני יוצא ממחיצתי והורס גבול ופורץ גדר, אך אני נהנה במתנה טובה אשר חנן אותי הטבע החפץ ביקרי. ואם היה כדברי החכמים שאין הכח והגבורה והערמה נותנין יתרון זכות (Jus) לאיש על רעהו, איך היה (יאמר נבל בלבו) שהסכימו כל גויי הארץ, אם יהיה ריב בין עם ועם, להוציא לאור משפטם בקשת ובחרב ובמלחמה וביד חזקה?.

י

ואחרים סמכו על הכבוד, ויצוו את העם להתרחק מכל דבר מגונה אשר בוז וקלון כרוך בעקביו, ולבחור במעשים הנאים

בטבע האדם הוא שיהיו אלה בוחרים בשלות השקט ובמיעוט תענוג ובמיעוט צרה וינון, ואלה חפצים בחיי סער ושאון ולחם העצבים טבול ביין התאוות והתענוגים ; והחכמים האלה המבקשים להוליך את כל האדם בדרך החכמה והתבונה הם מתנגדים אל הטבע, כלומר לרצון היוצר, ולפיכך אין רוב בני אדם שומעים אליהם.

ח

ואחרים הורו כי תועלת החברה הוא שיהיו אנשיה הולכים בדרך ישרה, על כן ראוי לכל אדם ללכת בדרכי יושר ולדרוש את שלום החברה, כי בשלומה יהי' לו שלום ; וזה אמת אין ספק בו, אבל מה יועיל זה לתקן מדות איש ואיש ? הלא יש ויש לבעל דין לחלוק ולומר : הנה אתה הפילוסוף אומר אלי כי ראוי לכל אנשי החברה שייטיבו מעלליהם, שאם לא יעשו כן יתקלקל קבוצם, ואיש את רעהו חיים יבלעו. ראה דבריך טובים ונכחים, ומה טוב ומה נעים שבת כל אנשי העדה כאחים יחד צדק צדק ירדופו והאמת והשלום יאהבו. ואולם כל עוד אשר אני רואה, רוב אנשי עדתי איש לבצעו פונים, הלא אם אני לבדי בצדק ובמישרים אדבק, אוי אוי לי, הנני צדיק אובד בצדקו. ורעה מזו תשובת אנשים אחרים בני בליעל המצדיקים בפיהם דברי החכמים הנזכרים, ומקיימים בשפתותיהם כי בצדק ומישרים תכון החברה, אך בחדרי לבבם יועצים עצת רע להוציא את עצמם מן הכלל ולנטות מדרכי יושר בכל עת אשר ימצאו בזה תועלתם. — ואם החכמים ישתדלו להוכיח על פניהם כי לא יתכן ליחיד שתהיה טובתו במה שהוא מזיק אל הכלל, לא יועילו דבריהם ולא יצילו, כי אין לאדם אלא מה שעיניו רואות, ואחרי אשר לבבו כן יחשוב כי רעת החברה היא טובתו ובה תהיה הצלחתו, איך ישמע לקול מוריו, וימאס במה שלפי

הטבע עשה את האדם מדיני, וצריך לחברת שאר בני מינו, א"כ רצון הטבע הוא שיתקן אדם דרכיו ומעלליו באופן מועיל לתקון החברה ולקיום הקבוץ המדיני; ואם ישחית מעשיו הנה הוא גורם קלקול החברה ופירוד הקבוץ, והנה הוא ממרה את פי הטבע, — ורשע מה הוא אומר: מה זאת? ולמה אשמור מצות הטבע הכללי, ואת טבעי המיוחד לי אשליך אחרי גוי? הלא כאשר אני גונב ונואף ורוצח, המבלעדי טבעי אעשה את כל אלה? ואם חדלתי לעשות כאלה הלא אז אני ממרה את פי טבעי, והיגיעה אשר אני מרגיש בעצמי בהתגברי על יצרי היא מיסרה אותי על היותי מתנגד, לרצון הטבע.

יד

ואחרים קרבת אלהים יחפצון, ואמרו כי ראוי לאדם לבזות כל עניני העולם, וליחד מחשבתו להשגת החכמה ולדעת את הבורא. אבל היתכן שילכו כל ב"א או רובם בדרך הזה? ואף אם אחד מאלף יתנשא למעלה זו, היהיה האיש ההוא טוב ומועיל לזולתו? הלא יבז בעיניו להשגיח על עסקי זולתו, כמו שלא ישגיח על עסקי עצמו. ומלבד זה לא יתכן שיהיה איש אשר כזה נוח לבריות וטוב ואהוב להם, מאחר שהם נבזים בעיניו, והוא לבדו רם ונשא, כלם בעיניו כבהמות, והוא לבדו בן אדם.

טו

הן אלה קצות דרכי חכמי יון וההולכים בעקבותם, ואלה ראשי למודיהם בבואם ליסד היכל תקון המדות; ואם אמרתי אחד לאחד אספרם, כלם מחול ירבון. ואולם הצד השוה שבהם הוא כי לא תגדל תועלתם להדריך המון בני אדם בדרך הטובה, וזה מפני שאין דבריהם מיוסדים על יסוד טבעי הנמצא באמת בטבע כל בני אדם.

והמשובחים אשר יתנו יקר לבעליהם ; לאמר איזו היא ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והלימוד הזה הוא מועיל הרבה לתיקון המדות החיצוני, לא לתיקון הפנימי, כי ידוע כי לא כל מעשי האדם לא רובם גלויים וידועים בקהל עם, וכמה פעמים אדם עושה עול וחמס או מתרשל מעשות הטוב ולא יבואהו בזה קלון ובוז ; וכמה בני אדם בערמתם ובתחבולותם הם לתהלה ולתפארת, ועם כל זה דרכיהם לא טובים, ומעשיהם הנסתרים מגונים מתועבים.

יא

ואחרים אמרו כי האדם נבדל משאר החיים במתת אלהים אשר היא השכל, ושכלו כולל בטבעו הצווי המוחלט (Jmperativus categoricus*) לבחור בטוב ולמאוס ברע — ומה יעשו אותם בני אדם שאין הצווי הזה מורגש להם ? ואם היה הצווי הזה מוטבע בכל בני אדם איך היה שהמעשים הרעים מרובים כל כך על פני האדמה ?

יב

ואחרים אמרו כי מקרי בני אדם אינם טוב ורע באמת, ושהחכם הצדיק הוא לבדו מאושר אושר אמתי, ואף אם תמצאנה אותו רעות רבות וצרות, שלומו וטובתו לא יגרעו ולא יחסרו מאומה — אך כמה רחוקים הם רוב בני תבל מהסכים באמתת הלמוד הזה ! ומה יועיל הלמוד אשר לא יתקבל לאזן שומעת ?

יג

ואחרים אמרו כי האדם חייב לשמור פקודי הטבע, והנה

---

*) Der kategorische Imperativ, das ist das zwingende sittliche Geboth, aus der Seelengesetzgebung stammend, ohne Rücksicht der äußeren Zwangsmittel der positiven Staatsgesetze. Herausgeber.

יח

לפיכך אם נחפוץ להדריך הילד בדרך הטובה, ושתהיה הדרכתנו מועילה באמת לתקון מדותיו, אין לנו אלא להשתדל להוסיף כח ואומץ להרגשת החמלה הנטועה בלבו, וזה בדבור ובמעשה. כי כמו שאם נרגילהו לראות מעשי אכזריות, ולשמוע תהלות אבירות לב, אין ספק שתחלש החמלה בלבו, ומעט מעט יתהפך הילד ויהיה איש קשה ואמיץ לב, ככה אם נרגילהו לראות פעולות חמלה וחסד, ולשמוע תהלות החסד והחמלה, וגנות אומץ הלב וקשיו, תתחזק בלבו מדת החמלה והרחמים ויגדל הילד ויהיה איש חומל ורחמן, צדיק ישר ונאמן.

יט

והנה התורה הזאת אשר שם משה לפני בני ישראל היא מדריכה אותנו בדרך החמלה והחנינה, על ידי מה שצותה להניח לקט שכחה ופאה לעני ולגר ליתום ולאלמנה ; ועל ידי מה שאסרה לקחת מן העני נשך ותרבית, ומה שאסרה לבוא אל ביתו לעבוט עבוטו, ומה שצותה לבלתי חבול רחים ורכב ולבלתי חבול בגד אלמנה ; ומה שצותה אם חבול תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו. והתבונן במה שכתוב אחר הצווי הזה : כי היא כסותו לבדה היא שמלתו לעורו במה ישכב ? — הנה הנושה אשר הלוה לחברו מעותיו ורואה שהעביר המועד ואינו משלם, בדין הוא ממשכנו, ואם אינו נותן לו דבר אחר לערבון, בדין הוא חובל שלמתו, ואם בכל ערב ישיבנה לו אין ספק כי לעולם לא ישלם לו את חובו — אם שאל ממני במתנה אולי הייתי נותן לו ; אבל הוא שאל על מנת להחזיר, ועכשו שאיננו מחזיר הרי הוא איש מרמה המבקש לגזול ולעשוק את רעהו, ועכשו שחבלתי שמלתו למה אשיב אותה אליו ?

טז

ואמנם הרגשת החמלה היא נמצאת באמת אם מעט ואם הרבה בטבע כל אדם. וראיה ברורה לזה כי אנחנו רואים כי אבירי לב הרחוקים מצדקה, המכלים ימיהם בשמחה ובמשתה, הם מרחיקים מעליהם העניים והאביונים, וכל נגוע מוכה אלהים ומעונה. ולמה זה ? מפני שראיית פניהם ושמיעת נאקתם של האמללים עוכרת שמחתם ומביאה בלבם (שלא ברצונם ועל אפם ועל חמתם) עצבון ויגון אם מעט ואם הרבה. ואיך זה ? לולא שהחמלה טבעית בכל אדם ומצויה ומורגשת גם לאבירי לב. אין להכחיש כי הרבה סבות מקריות תוכלנה להחליש באדם כח החמלה והרחמים, ולשומו אכזרי וקשה לב ; אך כל זה במקרה לא בטבע. אם ראינו ושמענו אנשים אשר התאכזרו על רעיהם בלא חמלה, לא היה זה אלא מפני השנאה, והחמה והנקמה, המקלקלות את השורה, ומעבירות את האדם מדעתו, או עשו מה שעשו לצורך השעה להשיג מבוקשם. ואין ספק כי גם האנשים הנראים אכזרים ביותר. הם גם כן לפעמים חומלים ומרחמים.

יז

והנה הרגשת החמלה היא לבדה תספיק לעשות האדם בוחר בטוב ומואס ברע. כי מי שיכאב לבו בכאב רעהו ובצרתו לו צר, אין ספק שלא יגרום רעה לרעהו, אבל בהפך ישתדל לגמול חסד לכל אדם ולהיות לעזר להם להצילם מרעתם. ומהחמלה תמשך ג"כ אהבת הצדק והמשפט, כי בראותי שני בני אדם הבלתי ידועים לי, אני חומל על כל אחד מהם בשוה, ולפיכך לא אעשה טובה לאחד שתצא ממנה רעה לאחר, אבל אבחר שיהיה גורלם שוה ; ואם אראה האחד גוזל חפץ מיד חברו, אחפוץ להוציא את בלעו מפיו ולהשיבו לבעליו.

אחוזת קוניהם הם וזרעם כשור וכחמור, והיה הארון רשאי להכות ולהרוג את עבדיו ואין מחריד. והתורה בתחלת משפטיה קראה דרור לעבד עברי לבלתי יעבוד יותר משש שנים, ואפילו העבד הכנעני אסרה להרגו או להכותו מכת אכזרי; וצותה שאם יכהו אדוניו ומת תחת ידו, נקום ינקם, ואם ישחית עינו או יפיל שנו לחפשי ישלחנו. גם צותה שינפש העבד בשבתות ובחגים. גם על שבויות חרב חמלה התורה וצותה להניח להן ירח ימים לבכות כרצונן את אביהן ואת אמן, ואסרה מכירתן אחרי השכיבה עמהן.

כא

ולא על האדם לבדו צותה תורה החמלה והחנינה, כי גם על הבהמה והעוף, וזה מצד אחד לטובת בעלי החיים עצמם, כי רחמיו על כל מעשיו ו) ; ומצד אחר הוא לתועלת האדם

כסות יום בלילה וכסות לילה ביום, ומחזירין כסות יום ביום וכסות לילה בלילה; הקלו על המלוה כדי שלא לנעול דלת בפני לווין. ורשב״ג (מציעא פ׳ ע׳) הקל עוד יותר, ואמר שאינו מחזיר אלא עד שלשים יום ואחר הזמן הזה המלוה רשאי למכור החבול בב״ד; ואינו הלכה כדבריו.

ו) במדרש רבא פרשת כי תצא „וכשם שרחמיו של הקב״ה על האדם כך רחמיו על הבהמה, מנין, שנאמר ומיום השמיני והלאה וגו׳, ולא עוד, אלא שאמר הקב״ה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, וכשם שנתמלא הקב״ה רחמים על הבהמה, כך נתמלא רחמים על העופות, מנין, שנאמר „כי יקרא קן צפור לפניך״ — ואמנם מה שאמרו במשנה (ברכות פרק ה׳ דף ל״ד ע״ב, ומגילה פ׳ ד׳ דף כ״ה ע״א.) האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו, נ״ל (אחרי בקשת המחילה מחכמי התלמוד שאמרו בזה מה שאמרו) כי ממה שאמרו יגיעו רחמיך ולא אמר הגיעו רחמיך, יש ללמוד שאין הכוונה כלל על מצות כי יקרא קן צפור, אך הכוונה שקורא לכנסת ישראל קן צפור להיותה כצפור נודדת מן קנה, והוא מתפלל לאל שיגיעו רחמיו עליה. והתנא אומר שמשתקין אותו, כי

ואיך אוציא מתחת ידו מה שהלויתיו ? ומה לי לדעת במה ישכב ? כן יאמר הנושה, וכל הפילוסופים וכל עובדי הכבוד יאמרו שהדין עמו. אבל התורה מלמדת החמלה והחנינה, ואומרת אל הנושה: במה ישכב ? ה) — וכן אחר שצותה תורה להשמיט ההלואות בשנה השביעית, אין ספק כי יש לכל בעל שכל להזהר בסוף השנה הששית לבלתי הלוות כספו, כי יודע הוא שהלוה בזמן ההוא כבר חשב בלבו שלא להחזיר; ומי הפילוסוף, ומי מעובדי הכבוד יגנה האיש הנמנע מהלוות בעת ההיא ? ואמנם התורה מה אמרה ? „השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו — נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו".

כ

וכל כך היתה החמלה חביבה וגדולה אצל נותן התורה יתברך, עד כי מיד אחר מתן תורה בבואו ללמד את העם המשפטים אשר יתנהגו על פיהם, במה פתח ? כי תקנה עבד עברי — הכל יודעים מה היה מעמד העבדים בימי קדם, שהי׳

ה) מה שכתבתי „בכל ערב ישיבנה לו" הוא לפי ההלכה, אע"פ שלדעתי לפי פשט המקרא אינו כן, כי הנה לא הזכיר הכתוב שיחזור ויטלנה בבקר, ע"כ נראה לפי הפשט כי אחר שהוא עני כל כך שאין לו מה יתן במשכון רק שמלתו, התירה התורה לקחת ממנו שמלתו לפי שעה להבזותו ברבים, כדי שישלם חובו, ואם בכל זאת לא ישלם, האמינתו התורה שאין ידו משגת לשלם, וחייבה את, הנושה להשיב לו המשכון ולהרפות ידיו ממנו, וזה אמנם בחובלן שהוא הלוקח משכון בחזקה, כי כל לשון חבלה אינו משכון הניתן ברצון בשעת הלואה, אך הוא מה שלוקחים מן הלוה כשהגיע הזמן ואינו פורע (עיין רש"י), אבל אם הלוה נותן משכון בשעת הלואה אינו בדין זה, כי כבר גלה דעתו (כדברי רלב"ג) שאפשר לעמוד בזולת הכסות ההיא. ורז"ל אמרו (בב"מ קי"ג) כי

כב

ואפילו בקרבנות אסרה תורה מעשי אכזריות, ואמרה: שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לד'. וכן לא תבשל גדי בחלב אמו הוא (כדעת רשב"ם וראב"ע) מפני שאכזריות לב היא לבשל הבן בחלב האם. ואע"פ שאחר ששחיטת הגדי מותרת, מה איכפת לו ולאמו באיזו משקה יבושל? מ"מ המעשה הזה מקנה תכונה רעה בנפש האדם העושה והרואה. הגע בעצמך שיהיה אדם עושה עצמות אביו תרודות, וגלגלתו קערה, ויאכל בהם, אע"פ שאין זה מזיק לאביו המת, אעפ"כ מדת אכזריות היא, והמעשה הזה מפסיד מדת החמלה והחנינה בו וברואיו ח).

כג

וכדי להגדיל יותר ויותר מעלת החמלה, התורה מייחסת המדה הזאת גם לבורא ית', באמרה: כי חנון אני, ה' ה'

הקורא בדברי הימים הלאת הערוס בתחבולותיו, ושמח בקריאתו, הרחק מעליו דרכך.

ח) מאמדן הדעת כ"ל שהיה מנהג קלת העמים, או קלת אנשים גם מבני ישראל, להקריב בכורות לאנס מבושלים בחלב אמס; כי כמו שנותנים לכהן ראשית הגז, כן יתכן שיהיה טוב וראוי להקריב ראשית החלב; והנה היו שוחטים הבכור והיו מבשלים אותו בחלב אמו, והיו מאכילים אותו לכהנים (או היו נותנים לו הבכור והחלב, והוא הי' מבשלם יחד ואוכלם, ואם תרצה אמור שהיו מבשלים, ושורפים הכל על המזבח), ועל ידי כן היו נותנים לגבוה ראשית הנולדים וראשית החלב יחד. לפיכך אחר שהזכיר ראשית בכורי האדמה, הזכיר ג"כ בשול הגדי בחלב אמו, ויובן ג"כ למה הזכיר הבשול ולא האכילה, כי הבשול הוא העיקר ולא האכילה, ואם אין בישול אין אכילה.

עצמו, כדי שיתרגל במדת החמלה, ולא ילמד מדת האכזריות. מן המין הזה היא מצות לא תחסום שור בדישו, וכן לא תחרוש בשור ובחמור יחדו, כי (כדברי ראב"ע) אין כח החמור ככח השור, וכן ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, וכן מצות מנוחת הבהמות ביום השבת. וצותה התורה לכבד את המרחם ולחמול עליו, אפילו הוא בהמה ועוף, וזה במצות שלוח הקן. כי הנה האם הרובצת על האפרוחים או על הביצים, יכולה היתה לעוף ולהמלט על נפשה, בשמעה או בראותה האדם הקרב אליה; ולמה לא תעוף ותנצל? מחמלתה על בניה, ואם יהיה אדם רשאי לקחתה, יתרשם בלבו כי החמלה ענין גרוע ומנהג שטות, הגורם רעה לבעליו; ובהפך בהיות לקיחתה אסורה לו, יקר תפארת מדת החמלה יוחק בלבו חקוי עמוק ז).

הלשון הזה תמוה, ולא כל אדם יבינהו, והתפלה בצבור צריך שתהא מובנת לצבור, וההמון בשמעו על קן צפור יגיעו רחמיך לא יבין המליצה השיריית ויבא לידי צחוק ולעג. וכבר הראיתי באוהב גר מה מאד התחכם אנקלוס להסיר מתרגומו כמה וכמה מליצות שיריות, כי לא היה ההמון מבינם. ואולם לא כל הדורות שוים, כי בימי התנאים היו מוכרחים לשתק מי שהיה מכנה כנסת ישראל בתאר קן צפור, ואחר זמן בא הקליר וקרא אותה שושן עמק, אום אני חומה, דמתה לתמר, עיניה ברכות, וכיוצא בתארים התמוהים האלה, ולא שתקוהו. למה? כי בימיו הורגלו מעט מעט במליצות השיר.

ז) החכמה המדומה, הפילוסופיאה היונית, תבוז לדברים הקטנים האלה ולא תשגיח אליהם; אבל החכמה האמתית יודעת כי הדברים הקטנים הם שרש לגדולים, ואין לך דבר גדול שלא היה בתחלתו צעיר ובזוי. הילד המשחק לזעקת בהמה, ישחק ביום מחר לזעקת אביו ואמו; והמשתעשע בשרפת עכבר, ישית אם בארבע פנות עירו להשתעשע בשרפתה, אם תהיה הרשות בידו. אם תראה איש לועג לצרת רעהו (בלי שתהיה שם סבה פרטית), אל תבטח בו; גם לצרתך ילעג ביום אשר יחדל לקוות ממך תועלת.

לא היה מזרע ישראל, ואשר מאס בכל דרכי ישראל, ורק בדרכי הרומיים חשקה נפשו.

כה

ואמנם עם היות מדת החמלה יסוד גדול וחזק לתקון המדות, אין כחה מספיק להמשיל את האדם ברוחו עד שיתגבר תמיד על תשוקותיו ועל מחסורו, כי יותר יחמול האדם על עצמו מעל זולתו, וכאשר יחסר לו מחסור כל דבר (יהיה החסרון אמיתי או מדומה) החסרון ההוא מורגש לו הרבה יותר מחסרון חברו, ואם ימצא למלאות חסרונו בנזק רעהו, לא תעצור החמלה כח להרחיקו מעשות הרע. לפיכך ראה נותן התורה יתברך להוסיף לתקון המדות יסוד אחר, והוא תקות השכר ויראת העונש; כי השכר והעונש להיותם נוגעים אל עצמו ואל בשרו של אדם, עושים בלבו רושם עמוק, ויותר חזק לפעמים מהרושם אשר יעשה בו מחסורו ותאותו, עד שימנע מלמלאת תשוקתו וחסרונו, ליראת הענש ולתקות השכר. והשכר והעונש אשר הציב ליסוד תקון המדות איננו מיד האדם, הרואה לעינים וכמה וכמה ענינים נסתרים מעיניו; אבל הוא מיד האל הרואה ללבב, ואין דבר נעלם ממנו. והנה היסוד השני לתורת משה, הוא אמצעי להשגת שתי התכליות יחדו, תקון המדות ושמירת הריליגיאן, הוא אמונת ההשגחה והשכר והעונש מאת האלהים.

כו

התורה לא צותה על האמונה, כי כבר היו ישראל מאמינים מימי אברהם והלאה, ואם לא היו מאמינים לא היה הצווי על האמונה מועיל להם. אבל נותן התורה יתברך הוסיף אומץ לאמונת ההשגחה ע"י מה שהראה להם במצרים, שהכה את

אל רחום וחנין, עושה משפט יתום ואלמנה, וכאלה הרבה ט).

כד

ומהדרכה הזאת אשר הדריכתנו התורה בדרך החמלה והרחמים, נמשך כי בכל דור ודור היתה המדה הזאת לבני ישראל למורשה עד כי גם העמים אשר היו סביבותיהם היו אומרים (מלכים א׳ כ׳ ל״א) הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם. ומזה נמשך כי המנהג אשר היה נהוג אצל הגוים הקדמונים לסגף בני אדם (tortura) למען יודו שעשו מה שנחשדו עליו, בלי שתהיה שם עדות וראיה גמורה, המנהג הזה לא נהג מעולם בקרב ישראל, רק בימי ממלכת הורדוס, אשר

ט) עם כל מה שחבבה תורה את החמלה, לא נמנעה להרחיקה בקצת מקומות, וזה אמנם אינו נוגע ליחיד אלא לצבור ולשופטים, כי החמלה על הרשעים היא אכזריות על הצדיקים. והנה בדיני ממונות אמרה תורה לדיין לא תשא פני דל, ולא תהדר פני גדול, בצדק תשפוט עמיתך, כי כמו שאין ראוי לדיין להטות משפט לכבודו של עשיר, כך אינו ראוי שיעוות הדין לחמלה על העני, כי המשפט אחד הוא לקטן ולגדול. ובדיני נפשות ושאר עונשין אמרה תורה לצבור ולשופטים שלא יחוסו על הרוצח במזיד אם נכנס בעיר מקלט, שלא יחזירוהו משם ויהרגוהו, ולא יחוסו על עד שקר, ויעשו לו כאשר זמם לעשות לאחיו, ולא יחוסו על האשה החובלת איש במבושיו, ויעשו בה משפט עין תחת עין (כפירוש ראב״ע), ולהיות שאין לה אשכים, יקצצו את כפה (כך נ״ל פשט המקרא). וכן כשצוה את האומה להכרית את הכנענים ואת עמלק לעוצם רשעתם, הזהיר שלא לחון אותם, ושלא לשכוח (ועיין למטה סימן כ״ח וכ״ט). ורק מפני חומר עון עבודת אלילים, שהיא מפסיד ומקלקל הקבוץ המדיני בישראל, והורס כל הסדר המתוקן באומה בחכמה האלהית, נצטוה גם היחיד, ואפילו שאר בשר, שלא לכסות על המסית ושלא לחמול עליו, ואיימה תורה על בני המשפחה אם העלם יעלימו את עיניהם מהנותן מזרעו למולך.

מה שסבלו תחת יד המצרים והכירו מעלליהם הרעים עמהם, הנה בשעה שנצטוו על המעשה הזה ובשעה שקימו אותו ושאלו מן המצרים כאשר דבר אליהם משה בשם ה׳, לא נרשם בנפשם כלל, שום צד היתר למעשה מרמה ועקבה, אבל בהפך נרשם בנפשם כי ה׳ ישיב לאיש כפעלו, ויענוש הרשעים המתאכזרים על רעיהם; כי הנה הם לא עשו המעשה הזה מלבם, ואולי מרוב תשוקתם להתרחק ממציקיהם ומארץ אוכלת בניהם, לא היו מתעוררים כלל לדבר ההוא, אמנם עשוהו מפני שכן צוה אותם מנהיגם המדבר להם בשם ה׳. והנה מה שנרשם בנפשם הוא כי ה׳ שונא אנשי עולה, ואת דכאי רוח יושיע, וישלם להם שכר טוב, ועל ידי זה נרשם בנפשם שאם גם הם בעת הצלחתם ידכאו אחרים, ה׳ ינקום נקמת העשוקים, ויתן חיל עושקיהם בידם, וכמו שהזהירם אח״כ משה כמה פעמים שיזכרו כי עבדים היו ויפדם ה׳. והעד לכל זה כי בשלשה מקומות (שמות ג׳ כ״א, וי״א ג׳, וי״ב ל״ו) התורה מבארת כי מאת ה׳ היתה לתת את חן העם בעיני מצרים באופן שהשאילים, כלומר שהכירו בני ישראל, ומשה מנהיגם כך לסרם, כי המצרים הצוררים אותם לא היו משאילים להם כלי חמדתם, אם לא מרצון האל דרך נס. ומן הטעם הזה גם כן כתוב מפורש ובני ישראל עשו כדבר משה ללמדך כי לא מלבם והתעוררותם עשו כן, אלא לעשות מצות מנהיגם בשם האל ומושיעם באותות ומופתים, ולהוציא מלבם של כופרים האומרים כמתנצלים בעד אבותינו בגאוה ובגדל לבב לאמר:

On conçoit que des esclaves, parvenant à rompre leurs chaînes, ne se fassent point scrupule de tromper leurs anciens oppresseurs. . . . .

Pour juger avec impartialité de la mo-

נוגשיהם מכות גדולות, ואת ישראל הנאנחים והנאנקים תחת ידם הציל, והוציא אותם לחירות עולם. ומשה בכל דבריו אל עמו תוקע תמיד יתדו על השגחת השם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, והוא מצוה להזכיר לזרענו את כל אשר עשה ה׳ לפרעה ולעמו, והעמיד חג המצות וקדוש הבכורות זכר ליציאת מצרים. והנה השכר והעונש המיועדים בתורה הם בין על מצות שבין אדם לחברו ובין על מצות שבין אדם למקום, ולפיכך היסוד הזה הוא אמצעי מועיל לתקון המדות ולשמירת הריליגיאן יחדו.

כז

ומכלל סימני ההשגחה והשכר והעונש אשר הראה ה׳ לעמו ביציאת מצרים, היה ג״כ מה ששאלו מהם כלי כסף וכלי זהב ושמלות וינצלו את מצרים, הכל כאשר הבטיחם בתחלת דבריו למשה: ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם, ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה וגו׳. ויש בני אדם טוענים על זה ואומרים: אף אם אמת הדבר כי בדין היה שיקבלו ישראל מיד המצריים שכר עבודתם אשר עבדו בהם כמה שנים, וגם חלף הבתים והמטלטלים שהניחו אצלם בצאתם, מ״מ איך יצוה ה׳ מעשה כזה? כי הנה המצריים האמינו שאין נסיעת ישראל אלא לזבות לאלהיהם ולשוב, ולפיכך השאילום, ובהפך ישראל כששאלו מהם הכלים ההם כבר גמרו בלבם שלא לשוב עוד, והנה היתה שאלתם עקבה ותרמית מוחלטת. והנה הצווי הזה שצוה אותם ה׳ היה עושה רושם רע בלבם, כי מזה ילמדו לשון תרמית וישחיתו מעלליהם. וכי לא היה ה׳ יכול להעשיר את עמו, בלי שיצוה אותם מעשה רמיה? —

והנה הטענה הזאת חזקה לפי מחשבות אנשי הדור הזה, אך הבל ושוא היא לפי מחשבות יוצאי מצרים, כי הם שסבלו

היו מיחסים המאורעות לרצון אלילים רבים, והעברים לאל יחיד. ואם האחרונים בהתחכמותם רחוקים מאד מליחס שום ענין להשגחת האל (גם כי לא רחוק היה מזה בקון י) הפילוסוף

י)Tertia pars, quae Historia Nemeseos est, sane in calamos nonnullorum piorum virorum incidit, sed non sine partium studio: accupata est autem in observanda divina illa convenientia, quae nonnunquam intercedit inter Dei voluntatem Revelatam et Secretam. Quamvis enim tam obscura sint Consilia et Judicia Dei, ut homini animali sint penitus inscrutabilia, quinetiam saepius eorum oculis, qui prospiciunt e tabernaculo, se subducant; Divinae tamen Sapientiae visum, aliquando per vices ad suorum confirmationem, et confusionem eorum, qui tanquam sine Deo sunt in mundo, ea quasi majoribus characteribus descripta, sic proponere conspicienda, uti (sicut loquitur Propheta) quivis etiam in cursu ea perlegere possit; hoc est, ut homines mere sensuales et voluptarii, qui Judicia illa divina praetervehi festinant, neque cogitationes suas in ea unquam defigunt, tamen, quamvis propere currant, et aliud agant, ipsa agnoscere cogantur. Talia sunt vindictae serae et inopinae; salutes subito affulgentes et insperatae; consilia divina per ambages rerum tortuosas, et stupendas spiras, tandem se manifesto expedientia, et similia. Quae valent non solum ad consolandos animos fidelium, sed ad percellendas conscientias improborum.

(Franc. Baco de Verulamio, De dignitate et augmentis Scientiarum, Par. I. Libr. II. Cap. XI.

ומאשר יקרו בעיני הדברים האלה, אמרתי לערוך אותם ג"כ לפני הבלתי מבינים לשון רומי, כאשר מלאתים בהעתקה

ralitè d‘ un peuple, il faut connaître ses notions particulières sur le juste et l’ injuste, et non pas juger l' antiquitè d’ après nos-notions actuelles (Cahen). — Es ist begreiflich, daß Sklaven, denen es gelungen ihre Ketten zu brechen, sich kein Gewissen darüber machen, ihre früheren Unterdrücker zu täuschen. Um mit Unparteilichkeit über die Moral eines Volkes urtheilen zu können, muß man seine besonderen Begriffe vom Rechte und Unrechte kennen, und keineswegs das Alterthum nach unsern gegenwärtigen Begriffen beurtheiltn. (Cahen)

אי כסל ! אי טפש ! ישמעו אזניך מה שפיך מדבר. אם אמת נכון הדבר שאין ראוי לשפוט את הקדמונים על פי דעותינו אנחנו האחרונים, למה תקום אתה ותשפוט את אבותיך, ותאמר כי דבר טבעי הוא לעבדים המנתקים מוסרות שיתירו לעצמם לרמות את נוגשיהם ? ולא תשיב אל לבך כי לא מלבם עשו כן, אלא לשמוע בקול אלהיהם. ואם אתה לא תאמין שהיה הצווי מאת האלהים, איך תכחיש שהם האמינו שהיה הצווי מאת האלהים ? ואם לבך לא יאמין בהשגחה ושכר ועונש, איך תכחיש שאבותיך היו מאמינים, ואיך לא תבין כי הם לא חשבו לרמות את נוגשיהם, אבל חשבו כי ה׳ לקח מיד הרשעים ונתן לצדיקים לתת לאיש כדרכיו ? ואיך תשפוט את הקדמונים על פי מחשבותיך, ולא על פי מחשבותם ? ואיך לא תדע כי לא בני ישראל בלבד, אלא כל העמים הקדמונים, היתה דעתם נוטה מאד ליחס מקרי בני אדם לרצון האלהים, ולא היו בני ישראל נבדלים בזה משאר עמים אלא במה שהעמים

איך תשפוט הקדמונים על פי מחשבות האחרונים? אי סכל! אי טפש!

כח

וכמשפט שאלת הכלים מהמצרים הוא ג״כ משפט מה שנצטוו ישראל להכרית את אנשי כנען, ואף על פי שלא

Aus dem Werke des Franz Baco von Verulam „Von der Würde und dem Wachsthume der Wissenschaften." 1. Theil, 2. Buch, 11. Kapitel: Der dritte Theil, welcher die Geschichte der Nemesis, oder der widervergeltenden Vorsehung ist, hat die Feder einiger frommen Männer beschäftigt, aber nicht ohne daß der Parteigeist sich dareingemengt hätte; und sein Gegenstand der Forschung besteht darin, die göttliche Harmonie zu beobachten, welche manchmal zwischen dem geoffenbarten Willen Gottes und seinem verborgenen besteht, denn obwohl die Rathschläge und Absichten Gottes so dunkel sind, daß sie undurchdringlich dem Menschenthier erscheinen, und ja sogar sie sich entziehen oft den Augen selbst derjenigen, welche vom geoffenbarten Heiligthum aus, sie zu entdecken suchen; nicht destoweniger gefiel es, von Zeit zu Zeit der göttlichen Weisheit, sei es um ihre Anhänger zu stärken, sei es, um in Verwirrung zu bringen, diejenigen, welche um so zu sagen „ohne Gott in in dieser Welt" sind, diese (Absichten etc.) mit dicken Lettern zu schreiben, und sie so sichtbar zu machen, daß Jedermann, um mit der Sprache des Propheten zu reden, im Fluge sie lesen kann, nämlich, damit die rein sinnlichen und wollüstigen Menschen, welche in der Eile, über die Urtheile Gottes schreiten, und nie dabei ihre Gedanken festhaltend sammeln, dennoch gezwungen werden, obwohl sie schnell eilen, und ganz

המופלא אשר באור חכמתו כל ה חוקרים האחרונים ראו אור),

לרפתית מהספר הזה שהעתיק החכם Buchon, וז"ל: La troisième partie, qui est l'-histoire de Némésis, ou de la Providence, a exercé la plume de quelques pieux personnages, non sans que l'-esprit de parti s'en soit mêlé, et son objet est d' observer la divine harmonie qui règne quelque fois entre la volonté révélée de Dieu et sa secrète volonté; car bien que les conseils et les jugemens de Dieu soient si obscurs qu' ils sont impénétrables pour l' homme animal, et que souvent ils se dérobent aux yeux mêmes de ceux, qui, du tabernacle, tâchent de les découvrir; néanmoins il a plu de tems en tems à la sagesse divine, soit pour fortifier les siens, soit pour confondre ceux qui sont pour ainsi dire „sans Dieu en ce monde" de les écrire en plus gros caractères, et de les rendre tellement visibles, que tout homme, suivant le langage du Prophète „pût les lire en courant" c'est — à — dire afin que les hommes purement seusuels et voluptueux, qui franchissent a la hâte les jugemens divins, et n' y arrêtent jamais leurs pensées, fussent-tout en courant et en faisant autre chose, forcés de les reconnaître, Telles sont les vengeances tardives et inopinées, les conversions subites et inespérées, les conseils divins, qui, aprés avoir pour ainsi dire suivi les longs détours d'un labyrinthe tortueux, se montrent tout á coup á découvert, non pas seulement pour porter la consolation dans les ames des fidèles, mais encore pour convaincre et pour frapper les consciences des méchants.

ויראו איך ה' מעניש עושי הרעה, וכמו שאמר להם משה: כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותקיא הארץ את יושביה, ושמרתם אתם את חקותי ואת משפטי ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. ולפיכך ג"כ הקדימה התורה והגידה מאמר ה' לאברהם ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה, להודיע כי הגוים ההם לא יכרתו אלא מפני רשעתם, וקודם שתתמלא סאתם לא יוכלו בני ישראל לקחת את ארצם מידם. וגם ממה שאמר להם משה: אל תאמר בלבבך בהדוף ה' אלהיך אותם מלפניך לאמר בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ הזאת, נראה בבירור כי כן היתה דעתם נוטה לחשוב כי הצלחת כל עם היא בגזרת האל ובהשגחתו, לא במקרה, כמחשבת האחרונים. ונמשך מזה כי בשעה שהיו מכריתים את הכנענים לא נרשם בנפשם כלל שום רושם רע המתנגד לתקון המדות, רק נחקק בלבם חקוי חזק כי העמים ההם מפני תועבותיהם נתחייבו כלייה, ושהם בהכריתם אותם לא היו אלא שלוחיו של מקום; ונתחזקה האמונה הזאת בלבבם בראותם האותות והמופתים שעשה ה' להם בבואם לכבוש את הארץ, שהעבירם בירדן בחרבה, ובהלחמם באנשי כנען שהשליך עליהם אבנים גדולות מן השמים, והעמיד השמש בחצי השמים. ואמנם אם יקומו המתחכמים (המלאים חמלה ורחמים על הרחוקים ועל המתים —) ויאמרו: איך יתכן שיצוה ה' הריגת הגוי כלו איש ואשה נער וזקן ועוללים ויונקי שדים שלא חטאו? אף אתה הקהה את שניהם ואמור להם: וכאשר תרעש הארץ ותחול, ונפלו הבתים על שוכניהם; או דבר כי יהיה בארץ, וחצי יושביה יכרתו ויגועו: ה' לא צוה? — לא לי להליץ בעד האל, ודי לי אם הוכחתי בבירור כי מה שצוה ה' לישראל בין בענין שאלת הכלים מן המצרים, בין בהשמדת יושבי כנען, לא עשה בלבם שום רושם המתנגד לתקון המדות, אבל בהפך הועיל להם

יבצר מהאל לתת לעמו נחלת שדה וכרם, בלי שיצוה אותם לעשות חמס ואכזריות כזה להכרית עמים אשר לא הרעו להם, רצה יתברך שהם יכריתו את הגוים ההם, למען יקחו מוסר ,

---

andere Dinge treiben, dieselben zu erkennen. Solche sind: Die spätkommenden unerwartenden Strafen, die plötzlichen und unerhofften Rettungen; die göttlichen Beschlüsse, welche, nachdem sie, um so zu sagen, weite Umwege in einem verwickelten Labyrint gemacht, sich plötzlich am Licht des Tages zeigen, was alles nicht nur die Kraft hat Trost in die Seelen der Treubewährten zu bringen, sondern auch, das Gewissen der Ruchlosen zu erschüttern.

והנה לא ידעתי כי רבים בין המתחכמים בדור הזה קיימו וקבלו עליהם אמונת ההשגחה, אך היא לפי דעתם על כללות המין האנושי (העולה לפי דעתם במדרגות השלמות מדרגה אחר מדרגה), אך לא על כל פרטי המין, ולא על כל פרטי המאורעות הבאות לכל אחד ואחד מב"א. ואני רואה דבריהם סותרים את עצמם, כי לא יצוייר משגיח על הכלל בלתי אם ישגיח על כל הפרטים, כי מה הוא הכלל אם לא קבוץ הפרטים? היתכן שיהיה אדם קורא באגרת, בלי שישים עינו על כל אחת ואחת מהאותיות הכתובות בה? היתכן שיהיה אחד מן המלכים הגדולים שליח ההשגחה בלי שתהיה השגחת האל מתפשטת על כל ב"א הסובבים אותו משעת הולדו? כי אמנם כל אחד מהסובבים את הילד ואת הנער עושה רושם בנפשו, ואם היה אחד מהם משונה מעט ממה שהיה לא היה המלך ההוא על התכונה ההיא ממש, אבל היתה תכונתו משונה מעט, ואולי היה לאיש אחר. וכן היתכן שתהיה השגחת האל על כל האנשים המקיפים את הילד ההוא המעותד להיות מלך גדול, בלי שתהיה השגחת האל על כל האנשים אשר הקיפו כל אחד מהאנשים ההם משעת לידתם? כי גם כל אחד מהאנשים ההם קבל רושם מכל אשר סבבוהו, וכן הענין משתלשל עד אדם הראשון, באופן שאם יש השגחה על המין האנושי יש בהכרח השגחה על כל אחד ואחד מבני אדם, ועל כל פרטי קורותיו של כל אחד ואחד מאישי המין האנושי.

ספק אצלי כי אנשי האומה ההיא לא ישחת לבכם מפני המעשה הזה שיעשו במצות הנביא, אבל מהיום ההוא ומעלה יראו יראה גדולה את האל ההוא, ויזהרו מאד מהעלות עליהם חמתו. וכל שכן בימי קדם שהיתה השמדת העמים ענין נוהג במלחמות והיו מבקעים הנשים ההרות ומרטשים ומנפצים העוללים אל הסלע, לא היתה מצות הכרתת הכנענים ועמלק, ענין זר כאשר הוא בימינו. הלא תראה כי שאול והעם החומלים במלחמת עמלק, על מה חמלו ? האם על הזקנים או על הנשים או על ההרות או על היונקים ? לא כן : לא חמלו רק על אגג לבדו, ועל מיטב הצאן והבקר. הזאת באמת חמלה ? החיו את המלך, להיות להם לשם תפארת, והחיו מיטב הצאן והבקר, לאכול את בשרם ; ועל זאת קצף ה׳ על שאול, כי ידע כי באמת לא מחמלה מרה את דברו , רק להנאת עצמו ועמו ולתפארת שמו.

לא

הגמול המיועד בתורה הוא כללי ופרטי, לכלל האומה, ולכל אחד מישראל, לכלל האומה על העברות המפורסמות, ולכל יחיד ויחיד על הנעשות בסתר. כי הנה רצה נותן התורה ית׳ לעשות כל ישראל ערבים זה לזה, וזה אמצעי חזק למנוע התפשטות הקלקול וההשחתה באומה. כי בהיות הגמול האלהי לכלל האומה, ימשך מזה שאם אדם רואה חברו משחית דרכו, לא יאמר : מה לי ולו ? אלא הוכח יוכיח אותו, ואם עוד יוסיף לחטוא יעיד עליו בב״ד ויענישוהו, וכל העם ישמעו וייראו. לפיכך הברכות והקללות כלן הן לכלל האומה, ורק על החטאים אשר מטבעם להיות נסתרים, ועל בטול מצות עשה בסתר (כאשר העירו רשב״ם וראב״ע, וגם ראב״ן באבן העזר סי׳ מ״ה) אמר : ארור האיש. ורצה ד׳ שבבואם אל הארץ ישמיעו הלוים לכל העם הברכות והקללות (והיה אם שמוע תשמע, והיה אם

לחזק את לבם באמונתם בהשגחה ושכר ועונש.

כט

וקרוב לזה הוא נ"כ ענין הצווי להכרית את עמלק, עם האזהרה לא תשכח, וכל זה אינו אלא להתעיב בעיני ישראל מעשה הרמיה כמו שהיה מעשה עמלק, כי לא היה לו דין ודברים עם ישראל, והם לא קרבו אליו להלחם בו, והוא בא להם מאחריהם, וישראל היו אז עיפים ויגעים, ועמלק בלא חמלה ובלא יראת אלקים הרג הנחשלים שבהם. לפיכך אחר שהזהיר על המרמה במדה ובמשקל, וחתם ואמר: כי תועבת ה׳ כל עושה עול, הזכיר ענין עמלק, שגם הוא עשה עול ותרמית, ופירש גנות מעשהו ואמר אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים, והעמיד אותו לאות ולמופת לבני רמיה וצוה להכריתו בלא שכחה והתרשלות; ומזה ילמדו כמה הוא מתועב לפני האל כל בוגד בגד, ומה חמור העונש אשר יגיעהו מאת ה׳. והנה גם הצווי הזה אין ספק שלא עשה בלב ישראל שום רושם מהנגד לתקון המדות, אבל בהפך הועיל להם להרחיקם מן המעשים המגונים, בראותם כמה האל שונא אותם, ומעניש עושיהם.

ל

הן אמת כי בימים האלה השמדת הגוי כלו מאיש עד אשה מעולל ועד יונק, הוא מעשה אכזריות אשר כל שומעו תצילנה שתי אזניו; ואע"פ כן אם בימים האלה היה עומד נביא והיו כל העם מאמינים בו שהוא שליח האל, והיה הנביא ההוא מצוה לאנשי אומה אחת שיקומו על אנשי עיר אחרת המפורסמים לרוע מעשיהם, ויחרימו אותם הנשים והטף, אין

שלנו שהחלל נמצא, יתכן שיהיו כל הקהל נענשים אם לא ישתדלו שימצא הרוצח.

לג

והיסוד השלישי לתורת משה, והוא אמצעי לתקון המדות ולשמירת הריליגיאן יחדו, הוא אמונת היות ישראל העם בחר בו ד׳ להיות לו לעם סגולה, ושהוא כרת ברית עם אבותם לא תופר לעולמים. וענין האמונה הזאת צריך פירוש, לא להוציאו מאמתתו בתחבולות חכמה חלילה, אלא למען יובן על אמתתו, ולהרחיק מלבות ב״א הבלבול והמכשול אשר יפלו בו אם ישפטו על האמונה הזאת ממה שימצאו אצל שאר העמים הקדמונים. כי אמנם זה שרש כל השבושים שהמתחכמים נכשלים בהם בשפטם על עניני בני ישראל, כי ישפטו אותם אם לפי מהשבות הדורות האחרונים ואם לפי מחשבות שאר הגוים הקדמונים, וזה וזה שבוש גדול, כי בני ישראל הקדמונים (כל הדבקים בתורת אלהיהם) דרכיהם ומחשבותיהם רחוקים היו הרבה מאד גם מן הקדמונים גם מן האחרונים.

לד

והנה קצת מן הגוים הקדמונים היו עובדים אליל מיוחד שלא היו שכניהם עובדים אותו, ולפיכך היו מאמינים כי האלוה ההוא משגיח עליהם ואוהב אותם, ורחוק משכניהם ושונא אותם על היותם עובדים זולתו. לא כאלה חלק יעקב, כי יוצר הכל הוא אלהיהם, אלהי כל בשר, רחמיו על כל מעשיו, אם ישראל בנו בכורו, הגוים כלם בניו הם, ומעולם לא קצף על האומות על היותן עובדות זולתו, ומעולם לא אמרו הנביאים שגוי פלוני יקבל ענש על עון עבודת עץ ואבן, אלא על עון החמס והתועבות שעשה ועל אשר לא חמל.

לא תשמע), למען יוחק בלבם הענין הזה שהם כלם ערבים זה לזה, כי השכר והענש הם לכלל האומה. אך לפני הברכות והקללות רצה ד׳ שיאמרו הלוים : ארור האיש אשר יחטא בסתר, וזה לשתי סבות : האחת לבלתי יתברך בלבו החוטא בסתר לאמר : מאחר שרוב העם כשרים, אם אני חוטא מה בכך ? האיש אחד יחטא, ועל כל העדה יקצוף ? והשנית לבלתי יתיאשו העם ויאמרו : אבדנו כלנו אבדנו, כי אולי אחד או רבים יחטאו בסתר, ועל כל הקהל יהיה הקצף ; אבל ידעו ויזכרו כי הנסתרות לד׳ אלהינו, ורק הנגלות לנו ולבנינו, לענוש את החוטאים. והנה אמירת ארור האיש אשר יחטא בסתר, ברכה היא לכלל האומה, שלא תהיה נענשת על עונות נסתרים ; וזהו מה שכתוב ביהושע (ח׳ ל״ג) כאשר צוה משה עבד ד׳ לברך את העם ישראל בראשונה, ואח״כ קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה (כך נראה לי עומק פשוטן של מקראות הללו).

לב

ומן הטעם הזה ג״כ היא מצות עגלה ערופה, לא למען יתגלה מי הוא הרוצח (כדעת הרמב״ם, מורה ח״ג פ׳ מ׳), אלא לשתי כוונות : האחת לחזק האמונה הזאת שכל ישראל ערבים זה לזה, ושלארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שופכו, ולכן אחרי שאין הרוצח ידוע להם ולא יוכלו לעשות בו דין, יערפו תחתיו העגלה, וירחצו הזקנים את ידיהם, לסימן כי הם ושולחיהם נקיים, וכפיהם לא נגואלו בדם ההרוג ; והשנית כדי שלתקף אמונתם בענש המגיע לארץ לדם אשר שופך בה לא יבואו להרוג נקי שיהיה נחשד על הרציחה ההיא בזולת ראיה גמורה ועדות ברורה ; כי אמנם אע״פ שיודעים היו שאין כל העם ערבים על מכה רעהו בסתר, היה אפשר להם לחשוב שזה אמנם אינו אלא כשאין ההרוג ידוע, אבל בנדון

משה קִים וְחִזֵּק אצלם האמונה הזאת, ואמר להם: אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ (וכל המין האנושי יקר אצלי), ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש; ועל הכונה הזאת, לחוק בלבם האמונה הזאת, הרבה להם תורה ומצות, כדי שיהיה כל ההמון אשר בישראל במדרגת הכהנים אצל שאר האומות, שהיו מופרשים מההמון במצות וחקים מיוחדים להם לקדש אותם לאלהיהם.

לז

והנה רבוי המצות והחקים אשר בתורת משה מועיל לשמירת הריליגיאן, כי ע״י כן היו ישראל מובדלים מן האומות עובדי אלילים; והוא מועיל ג״כ לתקון המדות, וזה משני צדדים. האחד הוא כי המצות האלהיות שאדם שומר הרי הן מזכירות אותו בכל שעה את האל אשר צוה המצות ההן, וזכרון האל וזכרון השגחתו וזכרון השכר והענש, כל זה מתג ורסן העוצר ומונע התאוות מהתגבר על האדם וקובע בלבו יראת האלהים לבל יחטא. והצד השני הוא כי אין תחבולה לאדם להתגבר על יצרו ולמשול ברוחו אלא בהרגילו את עצמו לפרוש מן ההנאות ולסבול הצער והדוחק, וכטעם טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו, והפילוסוף Epictetus אמר: אם ישים אדם על לבו שתי מלות אלה, בטוח הוא שלא יחטא ויהיו כל ימיו בשלום; ואלו הן סְבוֹל וּפְרֹשׁ (Sustine et abstine), כלומר סבול הצער, ופרוש מן התענוג. והנה רבוי המצות והחקים מרגיל האדם למשול ברוחו ולסבול ולפרוש.

לח

ואולם עם כל מה שחזקה התורה האמונה הזאת, היות

לה

ואחרים בין העמים הקדמונים היו מואסים ושונאים כל גוים זולתם מפני שלא הגיעו למעלתם בחכמות ובאמונות, והיו קוראים להם Barbari והיו נחשבים בעיניהם כבהמה, אבל בני ישראל ואבותם לא שנאו ולא מאסו שאר העמים. אברהם היה בעל ברית לענר אשכל וממרא האמוריים, והוא ויצחק בנו כרתו ברית עם אבימלך מלך פלשתים, ויעקב קלל אפם ועברתם של שני בניו על שהרגו אנשי שכם אשר ענו אחותם, ויהודה עשה שותפות עם חירה העדולמי, ויוסף אמר ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים, אע"פ שאדוניו הי' מצרי, ויהושע והנשיאים קימו שבועתם אשר נשבעו לגבעונים, אע"פ שהיו כנענים, ואע"פ שהיתה השבועה בטעות; ויחזקאל (י"ז ט"ו) אומר כי צדקיה יפל ביד מלך בבל בעון אשר מרד בו אחר אשר כרת עמו ברית ונשבע לו להיות נאמן עמו, ואף על פי שהי' נבוכדנאצר עובד אלילים ומלך עריץ, אין הנביא מצדיק מרידת צדקיה, אבל הוא צווח במאמר סתמי, ואומר שלא יתכן שיצליח וימלט איש המפר בריתו: היצלח הימלט העושה אלה? והפר ברית ונמלט? —

לו

ואמנם אמונת ישראל בענין ההפרש ביניהם לשאר אומות, היא שהעברי רואה כל ב"א בני אב אחד, וכלם בצלם אלהים, ואין אדם נשפט על אמונתו אלא על מעשיו; אבל הוא מאמין כי אחרי שהיו הגוים כלם עובדי אלילים ואברהם דבק באל יחיד קונה שמים וארץ, ה' כרת לו ברית להרבות זרעו ולהיות להם לאלהים (להראות לו אלהותו ע"י אותות ומופתים), ולתת להם את ארץ כנען, ולסימן לברית הזאת צוה אותו ואת זרעו על המילה. וכשבא ה' לתת להם תורה ע"י

חלקה תורה בין ישראל לנכרי, אלא הזכירה הצווי בלשון סתם כגון לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, או הזכירה מלת רֵעַ, כגון לא תענה ברעך עד שקר, ומלת רֵעַ אין המכוון בה בני עם אחד דוקא אלא כל אדם במשמע, שהרי כתוב (שמות י"א ב') וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה, הרי שהמצריים קרויים רעים לישראל א), אבל מלת אחיך שהיא ודאי על בני עם אחד דוקא, לא תבא במצות אשר הן לפי שורת הדין; ומה שכתוב (ויקרא כ"ה י"ד) אל תונו איש את אחיו אין הכוונה שמותר להונות את הנכרי, אלא הזכירה תורה אחיך מפני ששם מדברת במכירת קרקעות, והנכרי לא היה לו קרקע בא"י. וכן מה שנזכר אחיך בפרשת השבת אֲבדה ובהקמת הבהמה הנופלת (דברים כ"ב א' - ד') אין ללמוד ממנו שאבדת הנכרי מותרת, כי אין הכתוב אומר כי תראה את שור אחיך או את שיו נדחים לא תקחם לך, אך הוא אומר לא תראה וכו' והתעלמת מהם; והנה הצווי הזה שלא להתעלם מן האבדה ולאסוף אותה אל ביתנו הוא דבר לפנים משורת הדין, וכן הוא ג"כ הצווי להתעסק בהקמת הבהמה הנופלת בדרך. וכן לא תשנא את אחיך בלבבך הוא לפנים משורת הדין, כי אין הכתוב מדבר בשנאת חנם, אלא בשנאה לאיש רשע וחוטא, כמו שמוכיח סוף המקרא הוכח תוכיח את עמיתך.

מ

מעתה כל המצות והחקים אשר נתן ה' לעמו, המכוון בהן תקון המדות, והצלחת האומה, וטובת אנשיה, או שמירת הריליגיאן בקרב העם, או שתי הכוונות האלה יחדו.

א) גם חכמי התלמוד לא החליטו היות מלת רֵעַ דוקא על הישראל, כי אמרו (קמא ל"ח) ממה נפשך אי רעהו דוקא ואי רעהו ל"ד וכו'.

ישראל עם סגלה, ועם כל מה שהרחיקה אותם מהתערב עם הגוים עובדי אלילים, מעולם לא הבדילה התורה בין העברי והנכרי בשום דבר ממה שמשפטי הצדק והיושר מחיבים כל אדם לחברו. לא אמרה תורה לא תרצח בני עמך, לא תנאף את העבריה, לא תגנוב את העברי א) ; ולא הבדילה בין העברי והנכרי אלא בארבעה משפטים פרטיים שאין שורת הדין מחייבת אותם, ואינם נוהגים אצל שער העמים אפילו אצל הכשרים שבהם, והם חדוש שחדשה תורה לצוות אותם לישראל, למען יתנהגו זה עם זה לא בשורת הדין לבד, אלא לפנים משורת הדין, כאלו כלם אנשים אחים ; והם :

א) להלוות כספנו בלא רבית, לא הרבה ולא מעט, וזה ידוע שאין שורת הדין מחיבתו, והרבית המוגבלת מותרת אצל כל האומות.

ב) שלא לתבוע המלוה אחרי שנת השמטה, וגם זה חק לפנים משורת הדין, ואינו נוהג אצל שאר אומות.

ג) להוציא העבדים חפשי מקץ שש שנים, וליעד האמה לו או לבנו, או להשתדל בפדיונה ; וגם זה לפנים משורת הדין, ובלתי נהוג אצל שאר אומות.

ד) שלא לנקום ולנטור, ואין לך דבר לפנים משורת הדין ומדת חסידות יותר מזה : כי אמנם במה הכתוב מדבר ? אם לחבול בגופו או בממונו כבר אסרה תורה והזכירה ענשו ; הא אינו מדבר אלא כגון לומר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני, ולהמנע גם מזה הוא לפנים משורת הדין.

לט

אבל בכל שאר משפטי צדק שבין אדם לחברו לא

א) זה לשון רמב"ן (סהיה במגוללה זה סבע מאות סנה) : לא תגנוב דומיא דלא תרצח ולא תנאף דהוי בין לישראל בין לגוי (אבן העזר דף ל"א).

מג

אסורי ביאה אין המכוון בהם כדעת הרמב"ם (מורה ח"ג פ' מ"ט) למעט המשגל, כי לא אסרה תורה רבוי הנשים (אלא למלך), ולא רבוי המשגל באשה אחת; ואמנם כלם לתועלת החברה. והנה אשת איש טעמה מבואר והוא להרחיק החמס והמריבות והרציחות הבאות בעקבות הניאוף; ואף אם יהיה אדם שיתרצה בזה ויפקיר אשתו לאיש עשיר הדבר אסור מפני ההשחתה אשר תצא מזה לכלל האומה בקלקול המדות. ואיסור הזכר והבהמה הוא מפני שהם מעשים נגד הטבע, ואם היו מותרים תהיה לקיחת נשים מתמעטת. ואמנם העריות אשר הן שאר בשר, אסורות בעבור הצלחת הבית ותקון המדות והצלחת המדינה. כי הנה לקיחת האם ואשת האב ואחות האב ואשת אחי האב הוא דבר המתנגד לכבוד אב ואם, והזלזול בכבוד האב והאם גורם קלקול המדות והפסד הנהגת הבית; וכן אשת הבן הרי היא במדרגת הבת לחמיה ולחמותה, ואם יקחנה חמיה ימשך מזה זלזול בכבוד החם והחמות והאב והבן. וכן לקיחת אשה ובתה מביאה שווי ביניהם, וגורמת זלזול בכבוד האם. ואיסור אשה ואחותה הוא מפורש במלת לצרור, והוא שלא להטיל קנאה בין שתי אחיות לעשותן צרות ושונאות זו את זו, תחת שמשפטן לאהוב זו את זו, וידוע כי השנאה בין האוהבים קשה מהשנאה בין הזרים, כי כתוקף האהבה הקודמת כן חוזק השנאה הבאה אחריה, וזה יגרום קלקול המדות והפסד גדול בהצלחת הבית. וכן לקיחת אשת האח תביא קנאה ושנאה בין האחים; ואפילו אחר מיתת אחיו אם יש לו בנים ויקח האח את יבמתו זה יגרום שנאה בינו ובני אחיו, וכן בין בניו ובני אחיו, וזה סבה לקלקול המדות והפסד הצלחת הבית. לא כן אם מת האח וזרע אין לו. ואמנם איסור האחות מן האב או מן האם נראה שהיא להצלחת המדינה,

מא

והנה כל המצות נחלקות לשתי מחלקות גדולות, מצות שבין אדם למקום, ומצות שבין אדם לחברו. ואלה שבין אדם לחברו הטעם בכלן מבואר, והוא שהן להצלחת הצבור והיחיד, ע"י תיקון המדות, וע"י שיהיה כל אחד נוהג עם חברו בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים, והחוטא עונו ישא, וכל העם ישמעו וייראו. ואמנם המצות שבין אדם למקום רובן לשמירת הריליגיאן כלומר כדי שיזכרו את האלהים, ותהי' יראתו על פניהם, ולא ישכחוהו (אשר זה הוא המכוון הכללי לכל ריליגיאן שבעולם) ונוסף על זה כדי שיהיה כל העם במדרגת הכהנים אצל שאר אומות, מופרשים ומקדשים בחקים פרטיים; ומתוך כך יגבה לבם ותתרומם נפשם באמונת היותם עם סגלה ממלכת כהנים וגוי קדוש, ולא יתערבו בשאר העמים ע"א, ולא ילמדו ממעשיהם, אבל ידבקו כל ימיהם באלהיהם ובדרכיו הישרים והקדושים; ומלבד זה יש במצות האלה תועלת גדולה לתקון המדות, אם דרך כלל משני הצדדים שהזכרתי למעלה (סי' ל"ז), ואם דרך פרט כמו שיתבאר.

מב

והנה כל איסורי אכילה הם איסורי קדושה, להבדיל את ישראל ולקדשם ככהנים; ואינם לשמירת הבריאות כי כמה ענינים אחרים יש שהיה מן הראוי להזהיר עליהם אם היתה כוונת התורה ללמד דעת את העם לשמירת בריאותם; מלבד כי הנה התורה אסרה אכילת הגמל, וידוע כי הישמעאלים אוכלים את בשרו, והוא להם מאכל טוב ובלתי מזיק כלל. לפיכך אע"פ שקצת מאיסורי אכילה יתכן שיהיה באיסורם סבה פרטית, אין אנו צריכים לבקש טעם לכל פרטיהם, כי מה איכפת לנו אם המאכל האסור יהיה זה או זה, אחרי שהמכוון הכללי הוא שיהיו קצת המאכלות אסורות לנו.

להתדבקות החולי, כמה חליים אחרים יש המתדבקים ולא התקינה התורה בהם שום תקנה; ואיך לא צותה דבר על דבר הדבר? ונ"ל כי שנוי מראה העור הי' לפי מחשבת הקדמונים*** סימן גערת האל, והצרוע היה לדעתם נגוע מוכה אלהים לעונש איזה עון חמור שיש בו. ולפיכך היו בדלים ממנו כמו מאדם הנזוף למקום; וכן שנוי המראה בבגד ובבית היה אצלם סימן גערת האל, וכאילו הבגד והבית המנוגעים הם שנואים למקום לסבת איזה חטא גדול שנעשה בהם. ולהיות כל זה מסייע לאמונת ההשגחה והשכר והעונש מאת האלהים, קיימה התורה האמונה הזאת, וצותה הרחקת המצורע ושרפת הבגד ונתיצת הבית אשר בהם הנגע, וההזאה וחטוי הבית; וצותה שיהיה הנרפא מן הצרעת מביא קרבן, כדי שמיד שתסור ממנו גערת האל ונזיפתו שהיתה מרחקת אותו מהתראות לפניו, יבא לבית ד' ויכנע לפניו, ויודה לו על שחזר וקירב אותו, גם יבקש ממנו שלא ישוב עוד לגעור בו ולהרחיקו מעליו, וזה טעם וכפר הכהן על המטהר לפני ד', שע"י הקרבן האל מתפיים לו וימשוך עליו חסדו; ואמנם ענין שתי הצפורים ועץ הארז והאזוב ושני התולעת וההזיות, נראה שהכל סימן ורמז לכפרת העון, להודיע שאין המצורע נזוף עוד למקום. והנה תולעת השני הוא רמז לעון כי היו מציירים העונות באדמימות, ככתוב אם יהיו חטאיכם כשנים, על שם שפיכות דמים שהוא עון שאין למעלה ממנו, והארז והאזוב הם רמז לגדול ולקטן, על דרך מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר יוצא בקיר; והנה עץ ארז ואזוב ושני

Schaden für letztere. Wir selbst haben ein Weib gesehen, welches, seit mehreren Jahren von schuppigem Aussatz stark angesteckt war, und nicht nur Mutter ganz gesunder zu jener Zeit erzeugten Kinder war, sondern auch in demselben Bette, ohne ihm zu schaden, mit Ihrem Manne zusammenlag.

שאם היתה האחות מותרת היו רוב בני אדם נושאים אחותם, והיתה כל משפחה כעם בפני עצמו, ולא היו המשפחות מתחתנות ומתערבות זו בזו ולא היתה האומה לעם אחד אלא לעמים רבים בלתי קרובים זה לזה ובלתי אוהבים זה את זה.

מד

עניני הטומאות נחלקים לשני מינים: טומאות שיש בטהרתן הבאת קרבן, וטומאות שאין בטהרתן הבאת קרבן. ונתחיל מטומאת הצרעת שהיא היותר חמורה בטומאות המין הראשון. והנה כבר חשבו רבים כי הרחקת המצורע היא מפני שהחולי ההוא מתדבק במגע; והנה מלבד שאין התדבקות הצרעת דבר מוסכם בין הרופאים א), נ"ל שאם חששה התורה

א) הרופא המפורסם Joannis Petrus Frank בספרו de curandis hominum morbis Epitome, § 460 העיד כי מצורעים רבים אין מספר שכבו עם נשיהם הבריאות, בלי שיגיע להן שום נזק, ואמר כי גם הוא ראה אשה אחת מצורעת מימים ושנים, ובמשך ימי חליה היתה שוכבת עם בעלה במטה בלי שיוזק כלל, וגם הרתה וילדה בנים בריאים אין בהם כל מום. Innumeri leprosi cum sanis uxoribus, insatiabili quidem cum libidine, sed sine damno istarum manifesto, concumbunt. Mulierem a lepre squamosa jam multos per annos insigniter affectam, ac non modo prolium, hoc tempore genitarum, sanissimarum matrem, sed cum proprio marito, eodem in lecto, sine noxa istius, cubantem, nos ipsi conspeximus.

Das Werk des Peter Johannis Frank heißt: Kurzgefaßte Lehre über das Heilen der menschlichen Krankheiten: Zahllose Aussätzige beschlafen gesunde Weiber zwar, in unersätlicher Wollust, aber ohne sichtbaren

מו

ואמנם הטמאות שאין בטהרתן הבאת קרבן הן טמאת מת וטמאת נבלה וטמאת שכבת זרע בלא חולי; ואלה אין בהן כפרה, מפני שאינן דבר היורד מן השמים, אך הם ענינים תלוים ברצון האדם, רצה מיטמא, לא רצה אינו מיטמא (ולמיעוטא לא חיישינן, לכך לא בא צווי פרטי לאיש אשר ימות מת עליו בפתע פתאום, וכיוצא בו) באופן שלא יתכן לחשוב על הטמאים האלה היותם נזופים ממש למקום. ואמנם היו המת והנבלה מטמאים, כי המיתה היא גערת האל שאין למעלה ממנה, ואם המצורע והזב מטמאים את הנוגע בהם להיותם נזופים למקום, כל שכן וקל וחומר המת. ולחומר טמאת המת היה את הנוגע בו נזוף ז׳ ימים, וצריך הזאה במי חטאת, אבל הבהמה השחוטה איננה טמאה, כי לא היתה מיתתה בידי שמים ודרך גערה, אלא בידי אדם ולתועלת בני אדם. אבל החלל אעפ״י שהוא הרוג בידי אדם, הוא טמא, כי האדם מושגח ובעל שכר וענש יותר מהבהמה, לפיכך האדם המת, אע״פ שבידי אדם מת, ראוי לחשוב עליו שהיתה מיתתו בגזרת האל ובגערתו; ואין לחשוב כזאת על הבהמה השחוטה או ההרוגה. ואמנם טומאת שכבת זרע היא בשביל כבוד בית המקדש והקדשים, כדי שלא יבא אדם לבית ד׳ ולא יאכל בשר קדש ביום שעסק בהנאה גופנית (בלתי הכרחית כאכילה ושתיה), והוא על דרך מה שצוה קודם מתן תורה: היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה; והאיסור הזה ירומם וינשא במחשבת כל הקהל הדר כבוד המקדש וקדשיו, וירומם וינשא במחשבת הכהנים יקר תפארת העבודה אשר הם עובדים; וכל זה יועיל הרבה להגדיל יראת האל בלב הכהנים ובלב העם. ואמנם הזאות מי חטאת היו רמז להסרת החטא. הפרה האדומה היתה באדמימותה רמז לעון, וכן עץ ארז ואזוב ושני תולעת

תולעת רומזים לעון גדול וקטן. ואמנם דם הצפור השחוטה הוא רמז לנקוי גדול, כלומר לנקוי מחטא גדול, כי אדם הוא בנפש יכפר; והמים החיים הם סימן לנקוי קטן, כלומר לנקוי מחטא קל. והנה שתי הצפורים הן כפרת המצורע וחליפתו, ואחת מהן נשחטת, ודמה בנפש יכפר, והאחרת חיה ומחברין אותה עם העונות (עץ ארז ואזוב ושני תולעת) וממבילין אותה בדם ובמים ומזין בה על המצורע, וזה רמז שכבר נתכפרו עונותיו וחזר לטהרתו: ואח"כ משלחין את הצפור החיה על פני השדה, וזה סימן שהמצורע איננו עוד מוסגר חוץ למחנה אבל הוא יוצא מהסגרו, ונכנס בכל מקום שירצה.

מה

וקרוב לענין המצורע ענין הנדה והזב והזבה והיולדת, כי כל אלה כנזופים למקום, כי יציאת הדם או הזרע (שלא ברצון) היא התחלת מיתה, והוא רמז שהאיש או האשה ההיא בני מות הם, ולפיכך נצטוינו להבדל מהם ולהזהר ממגעם, ולפיכך כשהן נטהרים מביאים קרבן, וכפר עליהם הכהן כמו על המצורע. ואמנם הנדה לא נתחייבה בקרבן, כי חסה התורה על בנות ישראל, ולא הטריחה אותן לנסוע ממקומן ולבא אל בית ד' בכל חדש. ואין לומר כי לכך לא נתחייבה בקרבן, מפני שלא יתכן שתבקש מהאל שלא תשוב עוד נדה, כי אמנם יתכן שתבקש שבשובה לנדתה לא תמשך טומאתה יותר מהראוי ותהיה זבה. וכן היולדת היתה צריכה כפרת, לא כדי לבקש שלא תלד עוד, אלא כדי לבקש שלא תמות בשעת לדתה, כי הדם היוצא מן היולדת סימן מיתה הוא, וכל יולדת בסכנה עומדת.

התורה האלהית אשר אין מגמתה ללמד את העם חכמה ודעת, אלא להדריכם במעגלי צדק, לא בטלה מנהג הקרבנות, לא שלא היה זה בכחה, אלא מפני שאין המנהג ההוא רע מצד עצמו, ולא מזיק לבני אדם ולתקון מדותם, אבל הוא מועיל להם. שאם היתה התורה מודיעה את העם שאין חפץ לד' בעולות וזבחים, מחר יאמרו מה חפץ לד' כי נצדק ומה בצע כי נתם דרכינו? ולהיות א' מיסודות התורה שהאל משגיח על מעשי בני אדם, ואוהב עושי הטוב ושונא את הרעים, היה מן ההכרח שלא יצוייר האל בתכלית הרוממות כפי מדרגתו האמתית, אלא כביכול תושפל מעלתו מעט, ויצוייר במחשבת בני אדם כמלך גדול המבין אל כל מעשיהם ושומע צעקתם, ומקבל מנחותיהם. וההכרח הזה לא היה בדור ההוא בלבד, אלא הוא בכל דור ודור בשוה. ואם במקום קרבנות היה האל מצוה על התפלה והזמירות וקריאת התורה והשמעת דברי מוסר, ולא היה מצוה על הקרבנות, לא היתה גדולת האל ויראתו נרשמת בלב ההמון, כי היה נראה להם שאלהי העמים שעובדיהם מקריבים לפניהם כמה זבחים, הם גדולים ונכבדים מאלהינו שאין עבודתו אלא בדברים בעלמא, כי כן הוא מדת ההמון בכל דור ודור, ולא המון העם בלבד, אלא רוב בני אדם כך היא מדתם, איזהו מכובד אצלם? המכבד את עצמו ומגדיל מעלתו; ואמנם מי שהוא מעביר על מדותיו ואינו מבקש גדולה לעצמו איננו חשוב בעיניהם א).

א) הנה יחזקאל (כ' כ"ה וכ"ו) אמר: וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם, ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם למען אשמם למען אשר ידעו אשר אני ה'. הפעלים „נתתי ואטמא" נאמרו כאן להורות לא על מה שהיה אלא על מה שהיה ראוי לעשות, ע"ד דבר ידברו בראשונה שאול ישאלו באבל (ש"ב כ' י"ח), אכול תאכלו אותה בקדש (ויקרא י' י"ח) ואל תרא ביום אחיך (עובדיה י"ב) וחבריו (שם

הם רמז לעון גדול וקטן, ובהשרפם יחדו כאלו העון מתבטל; והאפר ההוא הוא סימן לבטול העון ; ע"כ הזאתו מטהרת מטמאת מת שהיא טומאה חמורה. ואמנם אע"פ שהעון נשרף, לא נתבטל לגמרי, כי האפר הנשאר ממנו יש בו עדיין משהו מן העון, לכך הוא מביא טומאה קלה על הנוגע בו, ואותה טומאה קלה עוברת בטבילה. והנה אין לתמוה איך הפרה מטהרת הטמאים, ומטמאה את הטהורים, כי היא מעבירה טומאה חמורה, והיא מביאה טומאה קלה ? מלה"ד, לכלי נחשת שממרקין אותו תחלה בחול, והמירוק ההוא מעביר מעליו מה שלא תספיק ההדחה במים להעביר מעליו ; ולבסוף צריך להדיחו במים להעביר מעליו החול הנדבק בו, וכן בכתוב (ויקרא ו' כ"א) ומורק ושטף במים. גם הממרק אותו צריך לשטוף ידיו מפני הזוהמה שנדבקה בהן ; כך אפר הפרה עושה מירוק חזק ומעביר השומאה החמורה, ואחר המירוק צריך עוד טבילה גם לעוסקים במי הנדה וגם למי שהזו עליו.

מז

הקרבנות לא היתה תחלתם בצווי אלא ברצון, כי הת נדבו בני אדם לתת תודה לאל על חסדיו עמהם, או להביא לפניו מנחה לשכך חמתו, ולרצותו למען ימלא שאלותם ; כי לא יתכן לאדם להתנהג עם אלהיו כי אם על דרך שהוא מת נהג עם מלך בשר ודם. והנה בבואם להביא מנחה לאלהים לא מצאו תחבולה אלא שישרפוה באש, כי בשרפתה היו מוציאים אותה מרשותם ומרשות שאר בני אדם, ומרשות הבהמות והחיות והעופות. וגם בהיותה נשרפת ועשנה עולה למרום היה נראה להם כאלו עלה אל האלהים. והדבר הנשרף לכבוד האל קראו לו „קדש", מן יקוד אש, ואח"כ הושאל לשון קדושה לענינים אחרים.

העם מקדש אחד, יתקבצו כלם למקום אחד, ויתקשרו לבותם בקשר האחוה, ויהיו תמיד לאגודה אחת, ולא יהיה כל שבט וכל משפחה לעם בפני עצמו. ואם היה כל אחד בונה במה לעצמו, היה מספיק לכל אי׳ שיהיה האל מרוצה לו, ומקבל זבחיו, ולא היה לבו דואג כלל לשאר בני אומתו, תחת שרצון התורה הוא שיהיה הגמול כללי לאומה, וכל ישראל ערבים זה לזה (למעלה ל״א). גם היה אפשר שתתקלקל העבודה אצל משפחה או שבט, וימירו את חקותיה, ומעט מעט ילכו בחקות הגוים, ויקבעו להם מנהגים נתעבים לפניו יתברך, וגם את בניהם את בנותיהם יזבחו; ובהיות העבודה רק במקום אחד, הקלקול יותר רחוק, כי הצטרך לזה הסכמת האומה כלה. (ועיין מה שכתבתי במדבר ט״ו ט״ו) א).

מט

והנה קרבנות הצבור הם כדי שיהי׳ לישראל משכן ומקדש לעבודת האל כדי שיתרשם בלבבם כי ד׳ בקרבם, והוא מלכם ומנהיגם, המשגיח על מעשיהם והגומל אותם כדרכם וכעלילותם, ולא יתרשם זה בלב ההמון בלי ענין מוחש שירמוז אליו. לפיכך הוצרך שיהיה המקדש כתבנית היכל מלך, והוצרך שיהי׳ בו שלחן ומנורה, ועל שלחן מערכת לחם, והכלים השייכים לשלחן,

א) ומן הטעם הזה הקפידה התורה על הגר שלא ישנה מאומה מן החקים הקבועים בעניני הקרבנות, והאריכה ואמרה (במדבר ט״ו) וכי יגור אתכם גר או אשר בתוככם לדורותיכם ועשה אשה ריח ניחוח לה׳ כאשר תעשו כן יעשה, הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר, חקת עולם לדורותיכם ככם כגר יהיה לפני ה׳, תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם, כל זה כדי שלא יכניסו הגרים מעט מעט את מנהגיהם ואת חקי עבודתם בקרב ישראל.

ואלהי אמת אעפ"י שאינו צריך לכבוד בשר ודם, הנה לתועלתנו ולטובתנו הוצרך להביא יראתו בלבנו לבלתי נחטא; ואחר שבימים ההם לא היה אפשר שתבא יראתו בלב העם בזולת קרבנות, צוה עליהם. והנה פרי הקרבנות שהיה הצבור מקריב במקדש היה זה, שהיה מתרשם בלב ההמון כי אלוה ומלך גדול שוכן בקרבם, ושהם חביבים אליו, וצוה להם עבודות הרצויות לפניו, ושהם בעשותם העבודות ההן כמצותו, הם מתרצים אליו יום יום, וממשיכים עליהם תמיד אהבתו.

מח

וצותה התורה שלא יהיה כל אחד בונה במה לעצמו, אך כל העדה יקריבו את קרבניהם במקום מיוחד אשר יבחר בו ד', ולא היה זה חלילה כדי למעט מעשה הקרבנות (כדעת הרמב"ם במורה ח"ג פרק ל"ב), אך היה לטובת האומה והצלחתה, ולתקון המדות ולשמירת הריליגיאן. כי בהיות לכל

י"ב י"ג י"ד), הלא הצאן ירעו הרועים (יחזקאל ל"ד ח'), וכמו שפרשתי ואל תשא להם (ישעיה ב' ט'), כי עתה שלחתי את ידי (שמות ט' ט"ו). והכוונה אחרי שאינם שומרים חקי שהם טובים ומשפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, כי בהיותם מועילים לתקון המדינה והם מתישבים על הדעת, לכך קלים הם בעיניהם, הנה היה ראוי לי שאתן להם חקים ומשפטים בלתי מתישבים על הדעת ובלתי מועילים לתקון החברה, והיה ראוי שאטמא אותם במתנות שאצוה להם להקריב לפני, על ידי שאצוה אותם להעביר ולזבוח כל פטר רחם, באופן שאתן אותם שממה על ידי זביחת בניהם, שאם הייתי עושה כן אז היו מכבדים אותי ויראים ממני, ואז היו יודעים ומאמינים שאני ה' מקור הטובות והרעות, הראוי להיות נעבד, שהרי הם עובדים את גלוליהם, ומעבירים להם בניהם (כמפורש שם פסוק ל"א) לא מפני שראו בהם ממש, ולא שמשפטיהם טובים ממשפטי, אלא מפני שהם מכבידים עלם על עובדיהם בהיותם מלוים שרפת בניהם, לכך הם נכבדים אצלם יותר ממני.

שורה ביניהם, לבלתי יהיו משולחים ומשליכים אחרי גום תורה ומוסר, כאשר היו רוב אנשי הצבא בימי קדם.

נא

ואמנם קרבנות היחיד, כלם לתועלת היחיד, בכל העתים אשר יעברו עליו. אם תבואהו טובה, יתן תודה לד' ויקריב קרבנו, ובזה יתרשם בלבו כי מאת ד' היתה לו הטובה, ויבטח בו ויתקן מעשיו, כדי להמשיך עליו תמיד אהבתו וחמלתו. אם יהי' בצרה יתפלל לאל וידור נדר שאם יחלצהו יקריב לפניו קרבן, וכאשר רוח והצלה יעמוד לו ישלם נדרו, ויתרשם בלבו כי ד' הצילו. ואם יחטא בשגגה יביא קרבן, ויתרשם בלבו כי אלהיו סלח לו והוא רצוי לפניו כבתחלה. ואם לא היתה כפרה לשוגג, היה החוטא אומר בלבו : מי יצילני מיד האל הקשה הזה ? כי הנה עתה בבלי דעת חטאתי, וחרה אפו בי וישליכני מלפניו, ואין לי תקוה להשיב חמתו , א"כ למה אשתמר עוד מחטוא מהיום והלאה ? ואמנם החוטא בזדון לא היה מביא קרבן כדי שלא יתרשם בלבו כמחשבת הגוים הקדמונים שהאל לוקח שוחד מן החוטאים א) וסולח להם פשעיהם; רק בשלש עברות שיתכן שיכשל אדם בהן ויחשוב שאין במעשהו עון אשר חטא, בהן צוה להביא קרבן; ואלו הן :

א) העמים הקדמונים עובדי אלילים מאמינים היו שאלהיהם מתפתים ע"י אחד הקרבנות לעשות את בקשותם ולמלאות את שאלותם, בלי הבטה למעשיהם, הטובים המה אם רעים, וזאת היתה טעותם של קורח ועדתו, כי אמנם לא כפרו בשליחות משה (כדעת הכופרים) שא"כ לא היו אומרים כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה', אבל היו מאמינים כי אחר שעמד משה בסוד ה' ולמד מפיו דרכי העבודה הרצויים לפניו היה עושה מה שלבו חפץ והיה האל מסכים על ידו כאדם שמסיתין אותו וניסת; עיין פירושי לישעיה א' י"א.

קערותיו וכפותיו. ואחר שהיה המנהג להקריב לאלהים מנחה מן הדברים הנאכלים, היה מן הראוי שנביא לפני מלכנו מיני אכילה ושתיה ; והנה הזבחים כנגד האכילה, והנסכים כנגד השתיה, והוצרך שיהיו למלך משרתים העובדים בביתו ועומדים לפניו, והם הכהנים, וא׳ מהם רואה פני המלך היושב ראשונה במלכות, והוא הכהן הגדול ; והוצרך שיהיו המקדש וכליו והכהנים ובגדיהם מפוארים בהוד והדר לכבוד ולתפארת, למען תתרשם בלב העם גדולת המלך השוכן בבית, ותהי׳ יראתו על פניהם לבלתי יחטאו. ואם בתחלה כשהי׳ כל אחד בונה במה לעצמו, היתה העבודה מסורה לכל אדם או לבכורות, עכשו שאין מקריבים רק במקום אחד הוצרך שתהיה העבודה ביד משפחה אחת המשרתת בשם האומה כלה. והמשפחה הזאת המקודשת לעבודת האל ראוי שתהיה פנויה משאר מלאכות ועבודות. ולהיות עבודתה בבית ד׳ בשם האומה כלה, ראוי שתהי׳ פרנסתה מזומנת לה מאת העם. ואמנם לא היה ראוי שיהיה כל כהן וכל לוי מקבל פרנסה קבועה, והיה כצדיק כרשע, אבל הניחה התורה ברשות כל איש ואיש מישראל לתת מתנותיו לכל כהן ולכל לוי שירצה, ומתוך כך ישתדלו הכהנים והלוים להיות מרוצים לקהל בכשרון דרכיהם וביושר מעלליהם.

ג

האמונה הזאת היות ד׳ בקרבנו, התחכמה התורה לחקוק אותה גם בלב אנשי המלחמה היוצאים למחנה חוץ לארצם, וזה על ידי מה שצותה (דברים כ״ג י׳—ט״ו) כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע, כי יהי׳ בך איש אשר לא יהיה טהור וכו׳ וכו׳ ויד תהיה לך וכו׳ וכו׳, כי ד׳ אלהיך מתהלך בקרב מחניך וכו׳ והיה מחניך קדוש וגו׳, כל זה (כדברי הרמב״ם במורה ח״ג פרק מ״א) לחזק בלב אנשי החיל האמונה שהשכינה

הנה במעילה כתוב מפורש (ויקרא ה׳ ט״ו) נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ד׳; והנזיר הוא מביא קרבן לכפר עליו על חטא קודם בלתי ידוע לו אשר בעבורו הוא כנזוף למקום, ולפיכך לא קבל נזירותו והמית מת עליו בפתע פתאום וטמאו; וכן המצורע הוא נזוף למקום כאמור למעלה, אך אינו יודע על מה; ובאשם תלוי מפורש על שגגתו אשר שגג (שם שם י״ח).

נב

ועוד תועלת אחרת היתה בקרבנות היחיד, והוא כי מלבד החלק המגיע מהם לכהנים, הנה גם מה שהיה נשאר לבעלים היו הבעלים מוכרחים לאכלו בחברה עם זולתם, כי לא היו רשאים להשאיר ממנו עד המחרת או נגד היום השלישי, ואף לא למלוח בשר הזבח ולהביאו לביתם חוץ לירושלים ולאכלו עם בני ביתם; והנה המשלם נדרו לד׳ על חסד אשר עשה לו הי׳ מוכרח לשמח עמו גם אחרים, וע״י זה היה מתקשר בקשר האהבה עם אנשים אשר לא ידע מתמול שלשום, או לפחות היה מהנה מסעודתו העניים והאביונים, (ועיין למטה י״ט ט׳). לפיכך בפרשת קדושים אחר שהזכיר וכי תזבחו זבח שלמים לד׳ וגו׳ ביום זבחכם יאכל וממחרת וגו׳, ואם האכל יאכל ביום השלישי וגו׳ ואוכליו עונו ישא וגו׳. הזכיר מיד מצוה אחרת אשר לכאורה אין לה שום שייכות למצוה זו, והיא ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור וגו׳, וזה כי מצות אכילת הזבח ליום אחד או לשנים היא דומה למצות הנחת הפאה בשדה, מצד שהמכוון בה מעשה הצדקה והחסד.

נג

מצות השבת ראוי לחלק בה בין שביתת הישראלי

א) השומע קול אלה והוא עד או ראה או ידע ולא הגיד (ויקרא ה׳ א׳) כי השומע שחברו משביעו שיעיד לו אם ידע לו עדות, הוא מורה היתר לעצמו, ואמר בלבו מי יחייבני להתעבר על ריב לא לי, ולהעד עדות לזה ? ולמה אגרום נזק לבעל ריבו ?

ב) המכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו או מצא אבדה וכחש בה ונשבע על שקר (—כ״א—כ״ה). הקרבן איננו לכפר על מה שגזל, כי חייב הוא להשיב את הגזלה; אבל הוא על השבועה שנשבע לשקר. והנה החוטא אומר בלבו : אם נשבעתי לשקר, לא עשיתי אלא בשביל הממון, ועכשו שהחזרתי הממון לבעליו, אין בי עון.

ג) השוכב עם שפחה נחרפת לאיש והפדה לא נפדתה או חפשה לא נתן לה (— י״ט כ׳ וכ״א) האדון הזה משתמש בשפחתו כשפחה וגם למשכב, ואין כן רצון בעל התורה ית׳, אלא ישחררנה ויקחנה כמשפט הבנות, ואם לא ישחררנה הרי היא בקורת כלו׳ הפקר (כפי׳ רמב״ן) לו ולזולתו בשוה, ואם ישכב איש אותה אין עליו משפט נואף, הואיל ולא חפשה, כי אין אשת-איש אלא בת חורין, וכמו שמצאנו באשת יפת תואר לא תתעמר בה תחת אשר עניתה (דברים כ״א י״ד). והנה האשה הזאת מצד אחד היא מיוחדת לאדוניה אשר קנה אותה ומזונותיה עליו, ואין ראוי לה שתפקיר עצמה לאחרים, ואין ראוי לאחרים שינהגו בה מנהג הפקר, לפיכך השוכב עמה חוטא ; ומצד אחר היא הפקר, כי התורה ענשה את האדון שלא תהיה לו כאשת איש, כל זמן שלא הוציאה לחרות, לפיכך החוטא בה יש לו צד היתר ומתכפר בקרבן, ואמנם אשם מעילות אשם נזיר אשם מצורע ואשם תלוי אינם ענין לכאן, כי כלם על השוגג או על חטא בלתי נודע לחוטא ; כי

האסיף (חג הסכות). שבעלי קרקעות שמחים בהם, ובשמחה ובטוב לבב יחוגו את חג ד׳ ויודו לו על רוב חסדיו. ואמנם חג המצות הוא זכר ליציאת מצרים. ואמנם יום תרועה נראה שהוא לפרסם בעם תחלת השנה, ולכך תוקעים בו כמו שתוקעים בשנת היובל לפרסם הדרור; והיתה תקיעת היובל בעשור לחדש, כדי להבדיל בין שנת היובל לשאר שנים, ונתיחד יום העשור להיות החג הראשון שאחר ראש השנה. ומצות יוה״כ היא לחזקו האמונה בטובת האל וחסדו, ולחזק ע״י זה אהבתנו אותו ובטחוננו בו. ואמנם הוסיף בחג הפסח מצות המצה, זכר לחפזון אשר גרשם מלך מצרים, תחת אשר קודם לכן הי׳ מעכבם בעל כרחם; והחפזון ההוא אות גדול לאצבע אלהים אשר הכניעה הלב הקשה. ובחג האסיף הוסיף מצות הסכה, למען יזכרו כי הארץ הטובה אשר הם אוכלים, איננה להם רק בחסד ד׳, כי אמנם אבותם בסכות ישבו, ולא הי׳ להם בית, אף כי שדה. ואמנם ארבעת המינים הם סימן למעלת הארץ שהיא מגדלת אילנות, גדולים וטובים למראה, ולטעם ולריח, ושאיננה חסרה מים (זה נרמז בערבי נחל); ובלקיחת המינים ההמה היו העם שמחים במעלת אדמתם, ונותנים תודה לאל אשר נתנה להם.

נה

מצות שנת השמטה דומה למצות השבת, כי כמו שמצות השבת היא לחזק בלב העם אמונת היותם גוי קדוש, כן מצות השמטה תביא בלבם האמונה כי גם אדמתם אדמת קדש אחר שהיא שובתת בשנה השביעית כשביתת האל ביום השביעי (ועיין דברי דון יצחק אברבנאל בנחלת אבות פ׳ שלישי, משנת גלות בא לעולם, כי נעמו), וכמו שבמדבר היה ד׳ נותן להם ביום הששי לחם יומים, כן בהיותם על אדמתם היה מצוה להם את ברכתו בשנה הששית, שתהיה תבואתה מספקת גם לשנת

לשביתת העבד והבהמה, כי זו מכוונת לעצמה, לחמלה וחנינה עליהם ; וזו אינה מכוונת לעצמה, כי מי שהוא בן חורין יוכל לשבות כל זמן שירצה, אבל היא לענינים אחרים. והנה ראשונה מצות השבת היא ככל איסורי קדושה, לרומם את ישראל עד שיחשיבו את עצמם ממלכת כהנים וגוי קדוש, בהיותם שובתים ביום אשר שבת בו האל ממלאכת השמים והארץ ; ומן הצד הזה היתה השבת אות בין ד' ובין ישראל, כלומר שהיא אות וסימן לברית אשר בינו ובינינו. ומצד אחר יש במצות השבת תועלת גדולה בתקון המדות, ובהצלחת האומה, ובשמירת הריליגיאן : כי הנה ידוע כי כל אדם שובת לפעמים ממלאכתו ונהנה במנוחה, והנה אם כל אחד ואחד ינוח ביום שירצה, לא תמשך מן המנוחות הפרטיות האלה שום תועלת אחרת מלבד ההנאה הפרטית של כל א' וא', אבל אם תהי' מנוחת האומה כלה ביום אחד, ימשך מזה שיוכלו להקבץ יחדו לאכול ולשתות ולדבר אלה עם אלה, ותתרבה האהבה ביניהם, וגם יוכלו לשמוע תורה ותוכחה מפי הזקנים והחכמים. ויום השבת משוה העשיר והעני, האדון והעבד, קטן וגדול שוה בו, ועבד חפשי מאדוניו ; וזה מועיל להרחיק הגאוה מן העשירים, ולהזכירם כי כלנו בני אב אחד נחנו.

נד

מצות שלש רגלים גם היא על הכוונה הזאת, אלא שהתועלת הזאת היא במועדים יותר כללית ממה שהיא בשבתות, כי ביום השבת לא יהי' הקבוץ וההתקרבות אלא בין אנשי עיר אחת, וברגלים יתקבצו ויתקרבו זה אל זה כל אנשי האומה וזו סבה גדולה להתאחדות האומה, להיות כלם כאיש אחד חברים, ולשמירת הריליגיאן ביניהם, כמפורש למעלה (מח) בטעם מצות בית המקדש שלא יהי' אלא אחד. ואמנם הזמנים אשר נבחרו לחגים האלה הם זמן הקציר (חג השבועות), וזמן

לכהנים משרתי האל הוא כאלו הוא נותן לגבוה. ובהיות המתנות האלה ניתנות לכהנים ולא נשרפות נמשך מהן תועלת אחרת, והיא ספוק צרכיהם של כהנים עצמם. ולספוק צרכיהם של לוים ג"כ, נצטוינו על המעשר, והלוים למען יזכרו גם הם את ה' אלהיהם נצטוו לתת לכהנים מעשר מן המעשר; אבל הכהנים עצמם למעלת קדושתם לא הוצרכו להפריש מתרומתם לגבוה, רק נצטוו לאכלה בטהרה, וזה יספיק להזכירם קדושתם.

נח

ויש עוד מין אחר של הפרשה, והוא מה שהיתה אכילתו לבעלים; אך שיאכלוהו בירושלים, כמו שהוא הענין בנטע רבעי ובמעשר שני. והנה האכילה במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם, טובות רבות יוצאות ממנה. כי הנה ישיבת עיר הקודש ומקום העבודה ירשום בלבבות רוממות האל ויראתו, וזה טעם למען תלמד ליראה את ה' אלהיך כל הימים (דברים י"ד כ"ג). גם אסיפת העם בעיר אחת לאכול ולשמוח, היא חזוק גדול לאחדות האומה, וסבה גדולה להיות היחידים מכירים ואוהבים זה את זה, ואוהבים את אומתם. ואמנם נטע רבעי היה קדש הלולים לה', כהודות לה' על פרי האילן החדש. ולפי שרצתה התורה שיהיה ראשית פריו קדש הלולים לה', לכך היה (כדברי רלב"ג) מה שצותה להמתין עד השנה הרביעית למען יהיה משובח ושלם. ועד השנה ההיא היה הפרי ערלים ואסור, ע"ד איסור לחם וקלי וכרמל עד הבאת העומר.

נט

ולמען חזק בלב העם רושם קדושתם והיותם עם סגלה, אמרה תורה: בנים אתם לה' אלהיכם לא תתגודדו

השמטה. ואמונת קדושת הארץ היתה סבה חזקה להרחיק את העם מלטמאה ומלחללה במעשים מתועבים, וגם בהכרח כשתשבות האדמה ינוחו קצת מעבודתם, גם העבדים והבהמות, וזה דומה למנוחת העבד והבהמות בשבת. והיות תבואת השנה ההיא הפקר היא חמלה על העניים, והוא משוה העשיר לעני, ומשפיל גאות העשיר, ומזכיר אותו כי כל בני אדם שוים הם; וכן שמטת הכספים היא חמלה וחנינה על העניים.

נו

וכמו שהעם מלבד שביתתם ביום השביעי, ניתנו להם חגים אחדים לשבות בהם ולשמוח לשם ה'. ככה אדמת הקדש מלבד שנת השמטה ניתן לה שנת היובל א). והיובל משוה העשיר לעני כמו השמטה, וכמו השבת, מצד השביתה בעבודת האדמה, ומצד הפקר התבואות; ונוסף בו חזרת הקרקעות לבעליהם, ויציאת העבדים חפשי, והיא חמלה גדולה על העניים וחזוק גדול לשווי כל בני המדינה.

נז

הבכור והתרומה והבכורים וראשית הגז הם לשמירת הריליגיאן, למען יהיה אדם זוכר תמיד כי הכל מאת האלהים, ויודה לו ביום שמחתו, ויתן לו מראשית מה שחננו, כי מה שיתן

א) היובל הוא א' לשבע שמטות, וככה מקראי קדש הם אחד משבעה במספר שבתות השנה, כי שבתות השנה הם יותר ממ"ע, אך לא יגיעו לנ"ו, ומקראי קדש הם שבעה, ראשון ושביעי של פסח, אחד של חג השבועות, אחד של ראש השנה, אחד של יוה"כ, ראשון של סכות, ושמיני חג עצרת, הרי שבעה; אולי מקרה היא, ואולי לא.

ודורש אל המתים, כי כל הענינים האלה מביאים את האדם לשים במחונו בזולת ה' ית', והעוסק בהם והבוטח בהם הרי הוא כעובד אלילים. ומטעם זה ג"כ נאסרו כל מיני כלאים (בהמתך לא תרביע כלאים, שדך לא תזרע כלאים, ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך), כי היו עובדי אלילים מיחסים סגלה ותועלת להרכבת המינים המתחלפים, בחשבם שעל ידי זה יתאחדו ויתקשרו בקשר א' האלילים המתחלפים אשר כל אחד מהם שליט על א' מהמינים ההם; והנה זה כלו כפירה באחדות האל, וראוי שתרחיקהו התורה.

סא

וסוף דבר מצות המזוזה, הציצית והתפילין, הן לשמירת הריליגיאן, להיות האל ותורתו לנגדנו תמיד, וכמפורש בתורה וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך.

לאו תשימו קרחה בין עיניכם למת, כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך (דברים י״ד א׳ ב׳) לא תקיפו את פאת ראשיכם ולא תשחית את פאת זקנך, ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם (ויקרא י״ט כ״ז כ״ח. כפירוש יש אומרים שהביא ראב״ע שם, ועיין דבריו על ויקרא כ״א ה׳). והנה מלבד הנזק והצער המגיע לגוף מן ההתגודדות והקרחה והשחתת הזקן, הנה המעשים האלה מרגילים את האדם להיות קצר אפים עושה אולת, ומרחיקים אותו ממדת הסבלנות הנותנת לנו חיים שלום ומצלת אותנו מכל חטא (ל״ז), וחזר וצוה על זה את הכהנים בפרט, לא יקרחו קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת קדושים יהיו לאלהיהם (שם כ״א ה׳ ו׳), והוסיף להם שלא יטמאו אלא על הקרובים והוסיף לכה״ג שלא יטמא אפילו לאביו ולאמו; וכ״ז כדי שתהיה קדושת הכהנים נרשמת יותר בלבם וגם בלב כל העם. וראה והבן כי התורה חבבה מאד מדת החמלה והחנינה העושה פירות, המביאה את האדם לעזור ולהועיל לחברו; ואיננה מחבבת החמלה אשר אין לה פרי כי אם פרחים, והיא המביאה את האדם להרבות בבכיה על מת ולהתגודד ולקרוח עליו. כי זו איננה מדה טובה כלל, אלא חסרון כח השכל וחסרון אמונה בה׳, ורצון התורה הוא שיהיו כל העם גבורי כח באמונתם בה׳, והכהנים יותר מהעם, והכהן הגדול יותר משאר כהנים.

ס

ואמנם לשמירת הריליגיאן ולהרחיק את ישראל מלזנות מאחרי אלהי אמת הוצרכה התורה להזהיר לא לבד על עבודת האלילים, אלא לצוות ג״כ שלא יהיה בקרבנו קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני

שְׁגִיאוֹת לְהָבִין!

צד	שורה	מלת	ת'
5	9	Giudasimo	Giudaismo
21	6	והצליסה	והצליחה
26	בהערה	בכ	בכל
28	″	מסיר	הסיר
31	18	הוא	והוא
33	17	שהשאילים	שהשאילום
″	18	המצדים	המצרים
34	12	beurtheilte	beurtheilen
35	19	voluptarü	voluptarii
37	13	frinem	seinem
″	″	verborgeuen	verborgenen
″	22	in	למותר
40	2	כ״כ	ג״כ
46	7	שער	שאר.
52	3	לנקיו	לנקוי
53	9	ממנה	ממנה
″	16	אע״פ	אעפ״י
57	10	את	ואת
63	5	דרור	הדרור
″	7	לחזקו	לחזק

Luzzatto
...Grundprinzipien
der Thora.

1359315

Feb

